

บทที่ 2

วรรณกรรมคำสอนสตรีของไทย

การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยและเกาหลีนั้น จะต้องอาศัยความเข้าใจที่ถ่องแท้และลึกซึ้งเกี่ยวกับวรรณกรรมคำสอนสตรีของทั้งสองชาติเสียก่อน จึงจะสามารถนำมาเปรียบเทียบกันได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เนื้อหาของวิทยานิพนธ์บทนี้จึงเป็นการศึกษาวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยในแง่มุมต่าง ๆ ได้แก่ สถานภาพสตรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ประวัติความเป็นมาและลักษณะการประพันธ์ ตลอดจนเนื้อหาของคำสอนใน *กฤษณาอาสน์น้องคำฉันท์* และ *สุภาวดีสอนสตรี* ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 สถานภาพสตรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น¹

คนไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องมาจากคนไทยสมัยอยุธยาตอนปลายแทบทุกประการ เพราะฉะนั้น รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในสังคมทั้งสองสมัยจึงคล้ายคลึงกัน อาจกล่าวได้ว่า ความรู้ ความคิด และความเชื่อ ตลอดจนโครงสร้างของสังคมของคนไทยสมัยนี้ น่าจะไม่มีอะไรผิดแผกกับคนไทยสมัยกรุงเก่า

¹ เนื้อหาในหัวข้อที่ 2.1 สถานภาพสตรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (หน้า 12 - 20) นี้ ผู้วิจัยได้ประมวลและเรียบเรียงขึ้นจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้

นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ปากไก่และใบเรือ* (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2538)

บุญเดิม ไพเราะ, *“สถานภาพและบทบาทของสตรีในสังคมไทย”*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชาสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519)

บุญยงค์ เกศเทศ, *สถานภาพสตรีไทย* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532)

ระวีกร เศรษฐ, *โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทย* (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2536)

รื่นฤทัย สัจจพันธ์, *“ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(พ.ศ.1893-2394)”*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาสังคมวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534)

สมบัติ จันทร์วงศ์, *โลกทัศน์ของสุนทรภู่* (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2539)

สายสมร เฉยตรงการ, *“สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงไทย(ในช่วงปี พ.ศ.2475-2493)ในนวนิยายของ ดอกไม้สด และ ก.สุรางคนางค์”*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539)

Keun-hye Shin, “A Study on the Female Characters in *Si Phaendin*”, Master’s thesis, Graduate School, Hankuk University of Foreign Studies, 1997(신 근혜, *씨편 단에 나타난 여성상 연구*. 석사학위논문. 한국외국어대학교 대학원, 1997)

ลักษณะเด่นของโครงสร้างสังคมรัตนโกสินทร์ตอนต้น อยู่ที่การแบ่งชนชั้นของแต่ละบุคคลอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือเจ้านายเป็นชนชั้นสูงสุด ชั้นของสังคมที่ถัดลงมาจากเจ้านายก็คือขุนนาง ถัดจากขุนนางลงไป ก็คือไพร่ ซึ่งมีจำนวนมากที่สุด และเป็นกำลังสำคัญที่สุดของบ้านเมือง บุคคลที่อยู่ในสภาพต่ำสุด คือทาส ซึ่งไม่มีอิสระที่จะไปไหนมาไหนหรือประกอบอาชีพใด ๆ หากแต่ต้องอยู่ในบังคับของเจ้าทาส เพราะฉะนั้น ถ้าจะแบ่งเป็นแค่สามชั้น คือ สูง กลาง ต่ำ ก็จะได้เจ้าและขุนนางเป็นชนชั้นสูง ข้าราชการชั้นขุนหมื่น รวมทั้งกำนันนา กำนันบ้าน ผู้ใหญ่บ้านและราษฎรที่มีฐานะดีเป็นชนชั้นกลาง และไพร่กับทาสเป็นชนชั้นต่ำ และสิ่งควบคู่กันไปกับการแบ่งชั้นวรรณะระหว่างบุคคลต่างชั้นวรรณะกัน ก็คือการแบ่งชั้นกันภายในชั้นนั้น ๆ อีกทีหนึ่ง ได้แก่การแบ่งฐานะกันตามเพศระหว่างชายกับหญิง

ทุกสังคมประกอบด้วยคนสองเพศ คือ เพศชายและเพศหญิง ทั้งหญิงและชายต่างก็มีความสำคัญต่อสังคมเท่ากัน แต่มีบทบาทและหน้าที่ต่างกัน การมีบทบาทและหน้าที่ต่างกันในนี้ ก่อให้เกิดสภาพที่ไม่ทัดเทียมกันระหว่างชายกับหญิง ปรากฏว่าสภาพของสตรีต่ำกว่าฝ่ายชายทั้งในด้านครอบครัว สังคม กฎหมาย การศึกษา และเศรษฐกิจอยู่ทุกยุคทุกสมัยตลอดจนทั่วทุกมุมโลก สังคมไทยเองก็หลีกเลี่ยงจากปรากฏการณ์นี้ไม่ได้เช่นเดียวกัน

โดยทั่วไปแล้วอาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยในสมัยนั้นเป็นสังคมผู้ชาย ตามกฎหมายแล้วผู้ชายมีสิทธิและอำนาจเหนือผู้หญิงในทุกกรณี และที่สำคัญกว่านั้น ก็คือค่านิยมของสังคมที่กำหนดบทบาทของสตรีให้มีลักษณะเป็นรองและเป็นเสมือนเข้ารับใช้ผู้ชู้สัดยของผู้ชายอย่างเห็นได้ชัด

2.1.1 สถานภาพในครอบครัว

ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ไม่ว่าจะอยู่ในครอบครัวชนชั้นสูงหรือชนชั้นธรรมดา สตรีไทยได้รับการฝึกฝนอบรมและเตรียมพร้อมให้เป็นภรรยาที่ดี มารดาที่ดี และแม่บ้านที่ดี

สตรีในครอบครัวชนชั้นสูงต้องศึกษาเล่าเรียนอย่างหนักในฐานะที่เป็นกุลสตรีในครอบครัวชนชั้นสูง ต้องฝึกฝนการบ้านการเรือนและการปรนนิบัติสามีเพื่อเตรียมตัวแต่งงานและเป็นแม่บ้านที่ดีแต่ประการเดียวเท่านั้น ส่วนสตรีชาวบ้านไม่มีโอกาสเรียนหนังสือ ถูกอบรมสั่งสอนให้รู้จักปรนนิบัติสามี อบรมเลี้ยงดูบุตรและควบคุมดูแลว่าไพร่จากบิดามารดาในครอบครัว

สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นยุคที่บุตรสาวในครอบครัวถูกกดดันให้มีสถานภาพต่ำ เพราะกฎหมายกำหนดให้บุตรสาวอยู่ได้อำนาจของบิดามารดา บิดามารดาสามารถขายบุตรสาวให้เป็นทาสแก่ผู้อื่นได้ ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวงว่า

“มาตราหนึ่ง ถ้าพ่อแม่ขายเงิน เอาซื้อลูกเมียเข้าคนใส่ในกรรมกรขาย ท่านว่าเป็นสิทธิ แม้นว่าเจ้าสินบอกก็ได้บอกก็ได้แก่ตัวเรือนเบี้ย ซึ่งมีชื่ออยู่ในกรรมกรนั้น ท่านว่าเป็นสิทธิได้โดยกระบิลเมืองท่าน เหตุว่าเจ้าพ่อแม่ขายเงินนั้นเป็นอิศรภาพแล”² และ “มาตราหนึ่ง เมียก็ดีลูกก็ดีเอาชื่อพ่อ/แม่แล้วใส่ในกรรมกรขาย ท่านว่ามีเป็นสิทธิเลย เหตุว่าเมียลูกนั้นมิได้เป็นอิสระแก่พ่อแม่แล้วนั้นเลย”³

แม้ในการเลือกคู่ครอง สตรีก็แทบจะไม่มีสิทธิ มักจะทำตามความต้องการของบิดามารดามากกว่าความต้องการของตนเอง ถ้าเป็นบุตรสาวในครอบครัวชนชั้นสูง ก็ยังถูกจำกัดสิทธิในการเลือกคู่ครองมากกว่าบุตรสาวในครอบครัวทั่วไป แต่ว่าเรื่องมรดกนั้น บุตรสาวก็มีสิทธิรับมรดกตามกฎหมายเท่าเทียมกับบุตรชาย กฎหมายตราสามดวงบัญญัติไว้ว่า

“มาตราหนึ่ง บิดา/มารดาแต่งให้บุตรหญิงชายมีเรือนแล้ว แต่ทว่าได้ให้ทรัพย์สิ่งสินนั้นน้อย แลบิดามารดานั้นมรณกรรม ทรัพย์สิ่งสินยังมีมาก ให้แบ่งปันทรัพย์นั้นแก่บุตรอันมีเรือนแล้วแต่กิ่งส่วนบุตรหญิงชายซึ่งยังมิได้แต่งให้มีเรือนนั้น”⁴

กฎหมายมาตรานี้แสดงให้เห็นได้ว่าการแบ่งมรดกพิจารณาความเป็นบุตรเท่ากันไม่แยกความแตกต่างระหว่างบุตรหญิงกับบุตรชาย หรืออีกกรณีหนึ่งบัญญัติว่า

“ลูกชายลูกเขี่ยกิน ๔ ลูกยี่ลูกอีกกิน ๒ ลูกขามลูกสามกินส่วนหนึ่ง นอกกว่านั้นปันแก่เขาให้เสมอกันโดยอันดับ”⁵

² กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 ลักษณะทาส บทที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : องค์การคำของคุรุสภา, 2505) หน้า 288.

³ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 2 ลักษณะทาส บทที่ 4 , หน้า 289.

⁴ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 ลักษณะมรดก บทที่ 18 , หน้า 33.

⁵ กฎหมายตราสามดวง เล่ม 3 ลักษณะมรดก บทที่ 48 , หน้า 52.

กรณีที่สองนี้บุตรได้มรดกต่างกันตามลำดับอาวุโส บุตรที่โตกว่าได้ส่วนแบ่งมรดกมากกว่า แต่เมื่อเทียบบุตรฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงแล้วในแต่ละระดับได้รับมรดกเท่ากัน

ในสังคมไทยสมัยโบราณ ผู้หญิงใดมีสามีแล้วย่อมถือว่าเป็นสมบัติของสามี มีบทบาทเป็นเพียงแม่บ้านแม่เรือน มีแต่หน้าที่ ไม่มีสิทธิประการใด วัฒนธรรมการมีทาสในสมัยนั้นให้อำนาจสามีในการขายภรรยาเป็นทาสแก่ผู้อื่นได้ ทำให้ฐานะของภรรยาตกต่ำลงไปอีก สำหรับหญิงสาวก็อาจถูกพ่อแม่ขายไปโดยไม่จำเป็นต้องถามความสมัครใจก็ได้ดังกล่าวข้างต้น หรือหากสามีทอดทิ้งเมื่อไร ผู้หญิงคนนั้นก็ต้องกลายเป็นม่ายและถูกสังคมรังเกียจทันที จึงต้องคอยปรนนิบัติเอาอกเอาใจและอยู่ในโอวาทของสามี สถานภาพของหญิงม่ายหรือหญิงที่ถูกสามีหย่ารักทอดทิ้งค่อนข้างเลวร้ายเพราะวรรณคดีคำสอนแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงไม่ใช่เพศที่จะยืนอยู่ได้ด้วยตนเองตามลำพัง ต้องอาศัยสามี เปรียบเหมือนโลกซึ่งไม่มีแสงสว่างในตัวเอง ต้องอาศัยแสงสว่างจากดวงอาทิตย์ ดังนั้น ผู้หญิงร้างสามีจึงหม่นหมองอับเฉา แนวคิดเช่นนี้ปรากฏใน *กฤษณาสอนน้องคำฉันท์* ฉบับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เช่นกัน ดังความว่า

เด็กหญิงที่ชายหน่าย	แก่นเปนม่ายก็หมองโคม
เสื่อมสุขแต่ทุกข์โทม	มนต์เศร้ากำสรวญศัลย์
ชุมชนจะชวนฉิน	ประมาทหมิ่นทุกสิ่งอัน
ยากนักจักผ่อนผัน	บันเทาที่สตรีตรอม

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 14-15)

และ *สุภาวดีสอนสตรี* ก็กล่าวว่า หญิงม่ายเหมือนลูกประจาน เป็นที่อับอายทั้งตัวเองและพ่อแม่ ดังนี้

เขาไม่เลี้ยงไล้ขับจะอับอาย	ต้องเป็นม่ายอยู่กับบ้านประจานตน
----------------------------	---------------------------------

(สุภาวดีสอนสตรี, หน้า 558)

อนึ่งสามีมีสิทธิที่จะมีภรรยาหลายคนโดยที่สังคมเองก็ยอมรับ ในเรื่องการหย่าร้างก็ทำนองเดียวกัน คือ ผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิฟ้องหย่าผู้หญิงได้ แต่ผู้หญิงไม่มีสิทธิฟ้องหย่าผู้ชายโดยเด็ดขาด แต่ว่ากฎหมายมอบอำนาจให้ภรรยาหลวงมีสิทธิและหน้าที่เหนือกว่าภรณยาน้อยเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความแตกแยกภายในครอบครัว สามีเป็นผู้ทรงอำนาจเด็ดขาดในครอบครัว

ถึงขนาดขายบุตรและภรรยาได้ยกเว้นภรรยาหลวงผู้เดียวเท่านั้น นอกจากนี้กฎหมายลักษณะผัวเมียยังได้กำหนดหน้าที่ของภรรยาว่าต้องเคารพและเชื่อฟังสามี

สรุปได้ว่า สตรีสมัยนั้นมีสถานภาพต่ำในครอบครัวตามคำกล่าวที่ว่า "ผู้หญิงเป็นควาย ผู้ชายเป็นคน" สตรีไทยเป็นสมบัติของสามีและอยู่ในอำนาจของผู้ชายโดยสิ้นเชิง เนื่องจากผู้ชายเป็นผู้นำตลอดจนเป็นผู้บังคับบัญชาของครอบครัว สตรีจึงเป็นแต่เพียงคนรับใช้ของผู้ชายเท่านั้น แต่ในขณะเดียวกันภรรยาในครอบครัวชนชั้นธรรมดาในสังคมสมัยนี้มีบทบาทสำคัญในครอบครัว เพราะระบบการปกครองที่เกณฑ์ผู้ชายเข้ารับราชการในเมืองหลวงเป็นเวลานาน ทำให้ภรรยามีบทบาทในครอบครัวมากขึ้น อย่างไรก็ตาม แม้สตรีจะได้รับมอบอำนาจจากสามีในเรื่องกิจการของครอบครัวได้ทั้งหมด แต่สตรีก็ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของสามีในขั้นสุดท้าย

ในเมื่อผู้หญิงมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้ชายเช่นนี้ การมีสามีจึงนำเป็นการยกระดับหรือเปลี่ยนสถานภาพของผู้หญิงให้ดีขึ้น แต่อันที่จริงก็เป็นเพียงสถานภาพที่ดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับหญิงโสดหรือหญิงม่าย เพราะภรรยาก็ยังคงมีสถานภาพต่ำกว่าสามีอยู่ดี วรรณคดีคำสอนจึงมักกล่าวถึงสามีในเชิงอุปลักษณ์ว่าเป็น "ของสูง" เช่น เป็นธงชัย หรือมงกุฎ หรือสิ่งสูงค่าที่เป็นนามธรรม เช่น เป็นศักดิ์สง่าของผู้หญิง ดังตัวอย่างใน *กฤษณาสอนน้องคำฉันท์* ต่อไปนี้

ธรรมदानุระอุตมเพศ

กิติพิเศษคือธงไชย

เฉลิมศรีสุรางคคณะใน

ภพแมนมงกุฎทรง

มิบนั้นประหนึ่งวรประวิตร

ประกิจแก้วพิเชียรมง

สวมใส่นิ้วอรอนงค์

พิโรจน์รัตน์จรัสเจริญ

(*กฤษณาสอนน้องคำฉันท์*, หน้า 7)

สามีเป็นศรีสวัสดิ์แสดง

ศักดิ์สง่าแก่นารี

(*เรื่องเดียวกัน*, หน้า 8)

คำสอนกิติ สุภาชิตและคำพังเพยกิติ เป็นหลักฐานที่บ่งชี้ว่าภรรยาต้องเคารพยกย่องเทิดทูนสามี บำรุงบำเรอปรนนิบัติสามีอย่างไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อย ให้ถือเอาความสุขทุกประการของสามีเป็นหลักปฏิบัติ

ในวรรณกรรม ก็แสดงให้เห็นลักษณะที่ดีของภรรยาในสมัยโบราณ เช่นเรื่องขุนช้างขุนแผน⁶ ดังนี้

คำบุราณท่านว่ามาแต่ก่อน	สำหรับสอนสตรีที่มีผิว
ว่าวิสัยภรรยาประพาศิตัว	ดีชั่วเจตอย่างต่างต่างกัน
อย่างหนึ่งทุจริตคิดร้ายผิว	อีกอย่างมัวโลกโมโหสิ้น
อีกอย่างหนึ่งการงานคร้านทั้งนั้น	ท่านเมียวว่าดูบาทว์ชาติกาลสี่
อันหญิงดีที่เป็นภรรยา	กำหนดไว้ในตำราว่าเป็นสี่
หนึ่งเลี้ยงดูภัสดาด้วยปราณี	หนึ่งร่วมทุกข์สุขมีเสมอกัน
หนึ่งนั้นเคารพบนอบผัว	หนึ่งยอมตัวให้ใช้ไม่เดียดฉันท์
จึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน	ด้วยผัวนั้นวางใจในตัว ⁷

สตรีในฐานะที่เป็นมารดา มีสิทธิเท่าเทียมกับบิดามากกว่าสตรีในฐานะที่เป็นบุตรสาวและภรรยา เพราะว่า ในฐานะที่เป็นภรรยาและบุตรสาว สตรีต้องอยู่ภายใต้อำนาจของสามีและบิดา แต่การเป็นมารดาจะมีบทบาทสำคัญเท่าเทียมกับผู้เป็นบิดา ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวชนชั้นสูงหรือครอบครัวทั่วไป มารดามีหน้าที่สำคัญในการอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดา สถานภาพของมารดาในครอบครัวจึงมีสิทธิเท่าเทียมกับบิดาในการปกครองบุตร

⁶ เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนเป็นวรรณกรรมที่สะท้อนสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไว้ได้อย่างชัดเจนเรื่องหนึ่ง หากต้องการทราบค่าคนในสังคมสมัยดังกล่าวมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร ก็อาจทราบได้จากการอ่านวรรณกรรมเรื่องนี้ นอกจากเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผนแล้ว วรรณกรรมสมัยปัจจุบันที่สะท้อนสภาพสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่างสมจริงเรื่องหนึ่ง ก็คือนวนิยายอิงประวัติศาสตร์เรื่อง *รัตนโกสินทร์* ของ ว.วินิจฉัยกุล(กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2537) ในคำนำของนวนิยายเรื่องนี้ ผู้เขียนกล่าวไว้ว่า “นวนิยายเรื่องรัตนโกสินทร์แต่งขึ้นด้วยจุดประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นชีวิตความเป็นอยู่ในอดีตของไทยเมื่อเกือบสองร้อยปีก่อน ในช่วงที่วิทยาการทางตะวันตกหรือเทคโนโลยีทันสมัยต่าง ๆ จะเข้ามาเกี่ยวข้อง (...) นวนิยายเรื่องนี้เป็นเรื่องสมมุติ ที่พยายามให้มีความรายละเอียดมากกว่าใกล้เคียงกับความเป็นจริงที่สุดเท่าที่ผู้เขียนจะสามารถทำได้ เช่น รายละเอียดเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือน การค้าขาย วิธีการทำงานของข้าราชการโดยเฉพาะฝ่ายตุลาการ การเดินทางไปเมืองจีน ฯลฯ” ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่าการบรรยายชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเชื้อสายจีนในเรื่องนี้ช่วยให้เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีของเกาหลีได้บ้าง เพราะได้รับอิทธิพลจากเมืองจีนด้วยเช่นกัน

⁷ กาญจนาคพันธุ์, *เล่าเรื่องขุนช้างขุนแผน* (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 236.

สรุปได้ว่าชีวิตครอบครัวของผู้หญิงสมัยนั้นอยู่ได้ค่านิยมที่สตรีมีหน้าที่เพียงรักษาครอบครัว ปรนนิบัติสามี และอบรมเลี้ยงดูบุตร เพราะมีความคิดสำเร็จรูปที่ว่าสถานภาพของผู้หญิงทั้งหมดขึ้นอยู่กับสามีเท่านั้น สถานภาพสตรีในครอบครัวจึงต่ำต้อยกว่าผู้ชาย

2.1.2 สถานภาพทางสังคม

สตรีไทยในสมัยโบราณไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนทัดเทียมกับผู้ชาย สตรีที่เป็นชาวบ้านทั่วไปยังรักษาขนบประเพณีดั้งเดิมไว้ โดยการเรียนรู้วิชาการ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมจากครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ สตรีในสังคมทั่วไปไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษานอกจากทางพระพุทธศาสนาเหมือนผู้ชาย

ผู้ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนมากเป็นผู้ที่มีฐานะดี หรือมีตระกูลสูง โดยถูกส่งตัวเข้าไปเรียนกับครูผู้หญิงในพระราชวัง ความรู้ส่วนมากจะเน้นหนักด้านการฝึกหัด เช่น หนีตเขียนอ่าน และฝึกหัดกิจกรรมการยาทอย่างกวาดขัน

ในสมัยก่อน คนไทยไม่นิยมส่งเสริมให้ลูกผู้หญิงได้ศึกษาเล่าเรียน เพราะถือว่าผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ การศึกษาจึงเกี่ยวกับการบ้านการเรือน เพื่อเตรียมตัวเป็นแม่ศรีเรือน ดังนั้น การศึกษาสำหรับสตรีนั้น ไม่ว่าจะสตรีชนชั้นสูงหรือชนชั้นธรรมดาเป็นการศึกษา “เฉพาะผู้หญิง” ไม่ใช่การศึกษาสำหรับตำรา

การที่สตรีไม่ได้รับการศึกษาทัดเทียมกับชายนั้น พิจารณาได้ว่า ภาระหน้าที่ของสตรีไม่เอื้อให้กระทำเช่นนั้น กล่าวคือผู้ชายต้องออกไปทำงานนอกบ้านเป็นส่วนใหญ่ งานภายในบ้านทั้งหมดจึงตกเป็นภาระหน้าที่ของสตรีที่ต้องรับผิดชอบเช่นเดียวกับที่ชายรับภารกิจการนอกบ้าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นการทำงานต่างหน้าที่ ฉะนั้นโอกาสในการได้รับการศึกษาจึงไม่ทัดเทียมกัน การศึกษาอบรมของสตรีจึงเป็นไปในรูปแบบที่ให้บริการแก่ชายและสมาชิกในครอบครัว เป็นต้นว่า การจัดทำอาหาร การจัดหาและการประดิษฐ์เครื่องใช้ที่จำเป็นต่าง ๆ ในครอบครัว

เนื่องจากสมัยนั้นมีระบบการปกครองที่ต้องเกณฑ์ผู้ชายไปรับราชการเป็นระยะเวลานาน ทำให้สตรีต้องช่วยเหลือตนเองและครอบครัวระหว่างที่ผู้ชายไม่อยู่ไปเข้าเวรรับราชการในเมืองหลวง สตรีไทยส่วนมากมักจะทำอาชีพค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ช่วยเหลือครอบครัว ผู้หญิงไทยสมัยนี้จึงค้าขายเก่งกว่าผู้ชาย ในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งเป็นวรรณคดีที่สะท้อนให้เห็น

ชีวิตของคนไทยสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ได้กล่าวไว้ว่าสตรีสมัยนั้นนิยม ประกอบอาชีพค้าขายด้วย ดังคำกลอนว่า

นางค่อยทำมาหากิน	เงินทองทรัพย์สิ้นค่อยเก็บหา
ช่วยคนบ่าวไพร่ทำไร่นา	ซื้อที่ทางช้างม้าและวัวควาย
มีคณนับนหน้าถือดา	ทรัพย์สิ้นได้มาด้วยค้าขาย
ค่อยตั้งตัวทำกินเป็นถิ่นสบาย	อยู่กับลูกชายมาหลายปี ⁸

สุภาวดีสอนสตรี ก็เป็นวรรณกรรมคำสอนที่สะท้อนสภาพของผู้หญิงสามัญที่ต้องมีวิชาความรู้เพื่อประกอบอาชีพช่วยเหลือครอบครัวเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

อยู่สถานบ้านช่องนั้นต้องคิด	ให้รู้จักการหญิงทุกสิ่งสา
เมื่อมีผิวพลเรือนเหมือนกันนา	จะได้หาเลี้ยงกันจนวันตาย

(สุภาวดีสอนสตรี, หน้า 562)

แม้จะเรียนวิชาทางค้าขาย	อย่าปากร้ายพูดจาอหังมาลัย
จึงซื่อง่ายขายดีมีกำไร	ด้วยเขาไม่เคืองจิตระอิดระอา

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 561)

ส่วนการค้าขายระหว่างประเทศหรือการค้าขายรายใหม่ ๆ นั้นตกอยู่ในมือคนจีน สตรีไทยสมัยนี้จึงมีบทบาทในการประกอบอาชีพค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อช่วยเหลือครอบครัวตั้งแต่สมัยอยุธยา เพราะระบบการปกครองที่เกณฑ์ผู้ชายออกไปรับราชการที่เมืองหลวงเป็นเวลานาน ทำให้สตรีต้องช่วยเหลือตนเองและครอบครัวทำงานอาชีพค้าขายด้วยความจำเป็น

ในด้านกฎหมาย ผู้หญิงทุกชนชั้นได้รับความคุ้มครองจากกฎหมายทัดเทียมกัน แต่ถ้าเปรียบเทียบกับผู้ชายแล้ว ผู้หญิงยังเสียเปรียบผู้ชายในหลายเรื่อง เช่น สิทธิในการจัดการเรื่องทรัพย์สินมรดก สิทธิในการทำนิติกรรม สิทธิในการปกครองดูแลบุตร และสิทธิในการฟ้องร้องคดี เป็นต้น ผู้หญิงจะกระทำตามอำเภอใจไม่ได้และเมื่อสามีกระทำความผิดต้องรับอาญาแผ่นดิน ผู้เป็นภรรยาต้องรับโทษทัณฑ์ตามสามีด้วยเหมือนผู้กระทำผิดเสียเอง นอกจากนั้นในบทลงโทษความผิดในคดีต่าง ๆ ส่วนใหญ่ผู้หญิงต้องรับโทษหนักกว่า ทั้ง ๆ ที่เป็นความผิดในกรณีเดียวกัน เช่นคดีขบขู่ผู้สาว เป็นต้น

⁸ เสภาขุนช้าง - ขุนแผน (กรุงเทพฯ ๙ : องค์การการค้าของคุรุสภา, 2505), หน้า 32.

กฎหมายลักษณะครอบครัว ก็ยังจำกัดสิทธิของผู้หญิงไว้มาก โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีสามี กฎหมายถือว่าเป็นบุคคลเสมือนไร้ความสามารถ ทำนิติกรรมใด ๆ ผูกพันถึงสินบริคนท์ไม่ได้ ต้องได้รับความยินยอมจากสามีก่อน

แสดงว่าในทางนิตินัยผู้หญิงไม่ได้รับความเสมอภาคกับผู้ชาย บทบัญญัติในมาตราต่าง ๆ ก็กำหนดให้ผู้หญิงมีสภาพเป็นเหมือนวัตถุสิ่งของ ซึ่งสามารถจะซื้อขายกันได้ โดยไม่คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน สามีสามารถบังคับภรรยาได้ทุกประการ แต่กระนั้นผู้หญิงก็มีบทบาทเด่นทางพฤตินัยในบางเรื่อง กล่าวคือ มีหน้าที่ในเรื่องต่าง ๆ เป็นต้นว่า การคุมครองดูแลบุตร บ่าวไพร่ การเก็บรักษาทรัพย์สินและอื่น ๆ ซึ่งผู้ชายมอบหมายให้เป็นภาระ อาจกล่าวได้ว่า ในทางพฤตินัย สตรีมีสถานภาพดีกว่าทางนิตินัย

ถ้าเปรียบเทียบสถานภาพทางด้านสังคมระหว่างผู้หญิงกับผู้ชายแล้ว ปรากฏว่า กฎเกณฑ์ของสังคมก็กดขี่ผู้หญิง ไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีบทบาทอย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตาม สถานภาพของผู้หญิงทั้งในด้านนิตินัยและพฤตินัย เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ชายแล้ว ด้อยกว่าชาย

จากการศึกษาสถานภาพต่าง ๆ ของสตรีโดยสังเขป จะเห็นได้ว่า ในสังคมไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น สถานภาพในครอบครัว ทางพฤตินัยนั้น ผู้หญิงมีสิทธิและหน้าที่ในกิจการงานบ้านแทบทุกอย่าง เป็นต้นว่า การคุมครองดูแลบุตร บ่าวไพร่ การเก็บรักษาทรัพย์สิน การใช้จ่ายต่างๆ ภายในบ้าน ส่วนสามีทำหน้าที่หาเลี้ยงครอบครัว เป็นหัวหน้าครอบครัว ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากความแตกต่างทางสรีระของผู้ชายกับผู้หญิง ทำให้สังคมกำหนดบทบาทและหน้าที่ของชายหญิงแตกต่างกันไป โดยธรรมชาติ ผู้หญิงเป็นฝ่ายให้กำเนิดบุตร ต้องทำหน้าที่มารดา อยู่กับบ้าน เพื่อเลี้ยงดูและอบรมบุตร ส่วนสังคมเชื่อในความเข้มแข็งของผู้ชาย ผู้ชายจึงต้องเป็นผู้นำ และเป็นผู้คุมครองผู้หญิง

ส่วนทางนิตินัย ในอดีตสถานภาพโดยทั่วไปของผู้หญิงยังไม่เสมอภาคกับผู้ชาย เช่นการทำนิติกรรมต่าง ๆ ผู้หญิงไม่สามารถทำนิติกรรมด้วยตนเองได้ หากสามีไม่รับรู้หรือยินยอม รวมทั้งบทบัญญัติในมาตราต่าง ๆ ก็กำหนดให้สตรีมีสภาพเหมือนวัตถุสิ่งของสามารถจะซื้อขายกันได้ เหล่านี้เห็นได้ชัดว่า สตรีตกอยู่ในอำนาจของสามีโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้อาจจะเนื่องมาจากการที่สังคมไทยมีลักษณะชนชั้นที่มีการแบ่งคนออกเป็นผู้ดีและไพร่ ผู้ชายเป็นใหญ่เหนือผู้หญิงฐานะของผู้หญิงจะเป็นเช่นใดก็ขึ้นอยู่กับศักดิ์นาของสามี อีกทั้งสามีก็อาจมีภรรยาได้มากกว่าหนึ่งคน โดยหญิงผู้เป็นภรรยาไม่มีสิทธิคัดค้านได้เลย

2.2 ประวัติความเป็นมาและลักษณะการประพันธ์

2.2.1 กฤษณาสอนน้องคำฉันท์

กฤษณาสอนน้องเป็นวรรณคดีคำฉันท์โบราณ มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเป็นคำสอนสำหรับผู้หญิงโดยตรง และเชื่อกันว่าเป็นวรรณกรรมคำสอนสำหรับผู้หญิงเล่มแรกของไทย

กฤษณาสอนน้องเป็นเรื่องแทรกในมหากาพย์มหากาพย์มหากาพย์โดยคนไทยมีหนังสือเรื่องกฤษณาสอนน้องอยู่ 3 สำนวน คือ ฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ฉบับพระภิกษุอินท์ และกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส⁹

กฤษณาสอนน้อง ฉบับพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีประวัติหนังสือแจ้งว่า ได้มาจากกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี พ.ศ. 2484 เป็นสมุดไทยดำ เส้นรวง 1 เล่ม ต้นฉบับเป็นเอกสารตัวเขียน เก็บรักษาที่แผนกงานบริการเอกสารตัวเขียนและจารึก หอสมุดแห่งชาติ ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง แต่ข้อความท้ายเรื่องระบุวันเดือนปีที่แต่งไว้ว่า เมื่อวันจันทร์ แรมค่ำหนึ่ง เดือน 6 จุลศักราช 1115 ซึ่งตรงกับพุทธศักราช 2296 ในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ¹⁰ ดังความว่า

“เถลิงสารสำฤทททวาจาก	ปี่มเมียรจอกศกเสจดอย
วันสระสีเดอินทกแรมค่านึงนา	จุลศักราชพันร้อยสิบหาปีลาย”

กฤษณาสอนน้อง ฉบับกรุงธนบุรี หรือที่เรียกว่า ฉบับพระภิกษุอินท์ ตามชื่อผู้แต่ง มีประวัติของหนังสือกล่าวว่า หอพระสมุดซื้อหนังสือ วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2450 เป็นสมุดไทยดำ เส้นรวง 1 เล่ม หนังสือเล่มนี้แต่งเป็นกาพย์ ตอนท้ายของหนังสือมีข้อความว่า

⁹ รื่นฤทัย สัจจะพันธุ์, *อิทธิพลวรรณคดีต่างประเทศในวรรณคดีไทย* (กรุงเทพฯ ๙ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2525), หน้า 79.

¹⁰ อานรายละเอียดเพิ่มเติมใน รื่นฤทัย สัจจะพันธุ์, “ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(พ.ศ.1893-2394)”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณคดีไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 7-18.

“เชิญเราชินในรส
พจนารถอนุสนธิ
พระนามอินทนิพนธ์
จำหลักฉันทของกลอน”¹¹

ข้อความข้างต้นทำให้เชื่อว่าผู้แต่งกฤษณาสอนน้องคำกาพย์นี้ คือพระภิกษุอินท ขาวนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นกวีผู้หนึ่งในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี

กฤษณาสอนน้องฉบับในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกับฉบับพระภิกษุอินท มี เนื้อความเหมือนกับทุกประการ ต่างกันก็เพียงตัวสะกด การใช้คำบางคำและข้อความบางตอน ซึ่งเป็นลักษณะของการคัดลอกมากกว่าการแต่งขึ้นใหม่¹²

ส่วนกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ซึ่งเป็นสำนวนที่ได้รับความนิยมมากที่สุดนั้น ทรงนิพนธ์ขึ้นถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า อยู่หัว ตามที่ได้มีพระราชดำรัสให้จารึกไว้ในคราวปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนระหว่างพ.ศ. 2374- 2378 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งใหม่ให้ดีกว่าเก่า ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงนิพนธ์เป็นเชิงบอกกล่าวไว้ในตอนต้นเรื่องว่า

“แปลกแปลงแสดงพจนเพรงเชลงลักษณบรรยาย ชาวชนบทธิบาย ประดาฯ”

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 3)

ฉบับพระนิพนธ์นี้จึงมีเนื้อความผิดแผกกับฉบับเก่า 2 สำนวนที่กล่าวมาแล้วอยู่ บ้าง เช่นฉบับพระภิกษุอินทให้น้องสาวของนางกฤษณา ชื่อ นางจันทร์ประภา แต่ฉบับสมเด็จพระ มหาสมณเจ้า ฯ ใช้ว่านางจิริประภา การใช้ถ้อยคำก็ต่างกัน ในฉบับเก่า 2 สำนวน ใช้ถ้อยคำ สามัญ ไม่ได้ระมัดระวังการแสดงกิริยาพาทีของนางกฤษณาและนางจิริประภา ซึ่งเป็นนาง กษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิจารณ์ว่า “ถ้อยคำเรอรั่ารุง”¹³

¹¹ กรมศิลปากร, กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ฉบับธนบุรี ใน *วรรณกรรมสมัยธนบุรี เล่ม 1*, (กรุงเทพฯ : กรมศิลปา กร, 2532) หน้า 362.

¹² พิมพ์กา จานเลน, *วรรณกรรมคำสอนสำหรับผู้หญิง. ในการประชุมเชิงวิชาการเรื่องภูมิปัญญาของคน ไทย : ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน*, เอกสารหมายเลข 4. 25-27 มีนาคม 2542 ณ ห้องประชุม 10 อาคารสาร นิเทศ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน. หน้า 4.

¹³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, “วินิจฉัยเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์” ใน *กฤษณาสอนน้องคำ ฉันท์*, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2533) หน้า 20.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ จึงทรงนิพนธ์ด้วยฉันทน์ การใช้ถ้อยคำภาษาและการบรรยายเนื้อความก็กระชับรัดกุมกว่าเดิม

เมื่อพิจารณาเนื้อความและการลำดับความของกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ฉบับพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ แล้วพบว่าตรงกันโดยตลอดกับกฤษณาสอนน้องฉบับในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศกับฉบับพระภิกษุอินท์ แม้แต่การใช้ความเปรียบก็ยังคงตรงกันหลายตอน ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ ได้ทรงใช้ กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ความเท่าฉบับใดฉบับหนึ่งหรือทั้งสองฉบับเป็นฉบับเทียบ อย่างไรก็ตาม ลักษณะการใช้ภาษาและสำนวนโวหารในฉบับพระนิพนธ์นั้นมีความประณีต บรรจงและสูงส่งยิ่งกว่าอย่างเห็นได้ชัด¹⁴

เรื่องกฤษณาสอนน้องมีที่มาจากวรรณคดีอินเดีย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงค้นคว้าที่มาและทรงพระราชนิพนธ์ วินิจฉัยเรื่องกฤษณาสอนน้องขึ้นว่าเรื่องกฤษณาสอนน้องที่นำมาแต่งเป็นคำฉันท์นั้นไม่ได้มาจากคาถาบาลี เป็นเรื่องที่มาจากมหากาพย์เรื่องมหาภารตะ ตอนนวนบรพ วรรค 232 และ 233 ชื่อ "เทราปทีสัตตยภามาสังวาท" มีความโดยสรุปว่า นางเทราปทีและนางสัตตยภามาสนทนากันด้วยความสำราญพระหฤทัย แล้วนางสัตตยภามาได้ถามนางเทราปทีเป็นความลับว่านางมีความประพฤติอย่างไรจึงสามารถผูกใจกษัตริย์ปาณฑพทั้ง 5 ไว้ได้ เหตุใดกษัตริย์เหล่านั้นจึงเกรงกลัว ยินยอมอ่อนน้อม และปฏิบัติตามคำแนะนำ นางเทราปทีมีวิธีการอย่างไร ใช้การทรมานกายถวายเทพเจ้าจนได้บุญพิเศษ ใช้ญาณสมาบัติ ใช้ยา ใช้เวทมนตร์ เสน่ห์ยาแฝด หรือสิ่งใด นางเทราปทีตอบว่านางมิได้ใช้กลวิธีเยี่ยงหญิงที่ประพฤติชั่วเหล่านั้น หากแต่ประพฤติปฏิบัติตนด้วยความจงรักภักดี และปรนนิบัติสวามีตามหน้าที่ของภรรยาที่ดี ได้แก่ ไม่หึงหวง ไม่กล่าวคำเท็จ หรือคำหยาบ ไม่นั่งย่นดินนอนหรือหัวเราะด้วยกิริยาอาการอันไม่สมควร ไม่ฆ่าเลี้ยงบุรุษอื่น ยกย่องเทิดทูนสวามี ปรนนิบัติสวามีให้ชำระร่างกายกินอิมนอนหลับก่อนจะปรนนิบัติตนเอง และต้องมีความสามารถในการดูแลบ้านเรือน ทรัพย์สิน และเผื่อแผ่ความมีน้ำใจอันดีไปยังขุนทหารผู้อยู่ได้บังคับบัญชาและนางสนมกำนัลทั้งหลายด้วย เป็นต้น¹⁵

¹⁴ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน เอมอร ชิตตะโสภณ, "พระนิพนธ์ประเภทฉันทน์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513), หน้า 86 – 94. และ พิมพกา จานเลน, วรรณกรรมคำสอนสำหรับผู้หญิง. ใน *การประชุมเชิงวิชาการเรื่องภูมิปัญญาของคนไทย : ศึกษาจากวรรณกรรมคำสอน*, หน้า 5.

¹⁵ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, *อิทธิพลวรรณคดีต่างประเทศในวรรณคดีไทย*, หน้า 80.

แต่เมื่อคนไทยรับเอาเรื่องกฤษณาสนน้อมมาเป็นวรรณกรรมไทยแล้ว เนื้อความในฉบับของไทยแตกต่างกับฉบับเดิมใน*มหามารตะ*หลายประการ ดังจะได้กล่าวต่อไป

เนื้อเรื่อง กฤษณาสนน้อมมีเนื้อความว่า ท้าวพรหมทัตและพระนางบุษบาทรงเป็นกษัตริย์ครองเมืองพาราณสี ทรงมีพระราชธิดา 2 องค์ คือนางกฤษณา และนางจิริประภา เมื่อทั้งสองพระองค์เจริญพระชนมายุพอสมควรก็จัดการอภิเษกสมรสให้ นางกฤษณาได้พระสวามี 5 พระองค์ และอยู่กันอย่างมีความสุข แต่นางจิริประภาผู้น้องได้พระสวามีเพียงพระองค์เดียว แต่นางก็ไม่ทรงสามารถผูกพระทัยพระสวามีไว้ได้ จึงเสด็จไปเฝ้าพระพี่นาง กราบทูลถามวิธีที่พระพี่นางทรงใช้ นางกฤษณาจึงทรงสอนวิธีปรนนิบัติสามีด้วยความภักดี ซื่อสัตย์ ไม่ประพฤติชั่ว นางจิริประภา ก็ทรงนำคำสอนนั้นไปปฏิบัติตามและประสบผลสำเร็จ เป็นที่เสนาหาของพระสวามี

เมื่อเทียบกับเรื่องนางกฤษณาใน*มหามารตะ* จะพบว่า ฉบับของไทยแต่งเรื่องนำขึ้นเองใหม่ ชื่อตัวละครก็เปลี่ยนไป ส่วนคำสอนถึงหน้าที่ของภรรยาต่อสามีนั้น ยึดข้อปฏิบัติเช่นเดียวกับในเรื่องของอินเดีย แต่เมื่อรับเอาวรรณคดีอินเดียเรื่องนี้มาเป็นวรรณคดีไทย คนไทยก็ได้สะท้อนขนบธรรมเนียม และความเชื่อถือในสังคมไทยไว้ด้วย จึงมีบางตอนที่ผิดแผกกับต้นฉบับเดิมอยู่บ้าง โดยกวีไทยได้ปรับเปลี่ยนชื่อและประวัติของตัวละคร รวมทั้งจารีตและแนวทางประพฤติปฏิบัติบางประการให้สอดคล้องกับค่านิยมและคติความเชื่อของสังคมไทยเป็นอย่างดี

กฤษณาสนน้อมคำฉันท์ จึงเป็นหนังสือประเภทสุภาพนิพนธ์หรือคำสอน ซึ่งแสดงหน้าที่ที่สตรีพึงประพฤติปฏิบัติต่อสามี ทั้งนี้ส่วนใหญ่หมายถึงหญิงที่มีตระกูล มิได้หมายถึงหญิงโดยทั่วไป เนื้อหาสาระคำสอนแบ่งออกเป็น 3 ตอน ทำให้ความเข้าใจง่าย ไม่สับสน คือ แสดงลักษณะหญิงเลวก่อน เมื่อเข้าใจแล้วจึงกล่าวถึงการปรนนิบัติสามีและจบลงด้วยข้อแนะนำในการปฏิบัติตนและการดำเนินชีวิต ภาษาที่ใช้เน้นว่าแจ่มแจ้งและมีความไพเราะยิ่งนัก มีความเปรียบที่เห็นได้ชัดและมีน้ำหนักน่าเชื่อถือ ส่วนข้อแนะนำความประพฤติทั่วไปของหญิงผู้ดีก็เป็นข้อปฏิบัติที่ใช้ได้ทุกสมัย

2.2.2 สุภาพนิพนธ์สอนสตรี

วรรณกรรมคำสอนสมัยรัตนโกสินทร์ที่แพร่หลายอย่างมากอีกเรื่องหนึ่งคือ*สุภาพนิพนธ์สอนสตรี* ซึ่งชื่อเดิมนั้นเรียกว่า*สุภาพนิพนธ์ไทย* แต่มักจะเรียกกันว่า*สุภาพนิพนธ์สอนหญิง* โดยเข้าใจว่าสุนทรภู่เป็นผู้แต่ง ในบัญชีหนังสือที่เป็นผลงานเขียนของสุนทรภู่ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงรวบรวมไว้ท้ายประวัติสุนทรภู่เรียกหนังสือเรื่องนี้ว่า *สุภาพนิพนธ์สอน*

หญิง ชื่อนี้จึงกลายเป็นที่รู้จักกันมาโดยตลอด จนต่อมาเมื่อกรมศิลปากรตีพิมพ์หนังสือ *ชีวิตและงานของสุนทรภู่* ซึ่งฉบับกรมศิลปากรตรวจสอบชำระใหม่ จึงใช้ชื่อที่ถูกต้องว่า *สุภาวดีสุนทรภู่*

ผู้แต่งและสมัยที่แต่งวรรณคดีเรื่องนี้ ยังเป็นข้อสันนิษฐานที่ถกเถียงกันอยู่โดยไม่มีข้อยุติที่ชัดเจน แต่เดิมเชื่อกันตามข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพว่าเป็นงานประพันธ์ของสุนทรภู่ แต่งไว้ในราว พ.ศ. 2380 - 2383 แต่จากการศึกษาค้นคว้าในเวลาต่อมาผู้ให้ความเห็นว่าเป็นงานของสุนทรภู่ เช่น สถิตย์ เสมานิล¹⁶ เทพสุนทรสารทูล¹⁷ และ พัทธนี อัยราชวงศ์¹⁸ เป็นต้น¹⁹ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะยังไม่ได้ข้อยุติว่า ผู้แต่ง *สุภาวดีสุนทรภู่* คือผู้ใด แต่ก็มีแนวโน้มว่า สุนทรภู่ไม่ได้แต่งวรรณคดีคำสอนเรื่องนี้ อย่างไรก็ตาม ในฉบับตีพิมพ์ ก็ปรากฏกลอนบทหนึ่งที่ระบุชื่อผู้แต่งว่าชื่อภู่ ดังนี้

ฉันชื่อภู่ผู้ประดิษฐ์คิดสอน	ขอประคองคุณใส่ไว้เหนือผม
ให้ประเสริฐเลิศล้ำด้วยคำคม	โดยอารมณ์ดำรงรักชักริปราย
	(<i>สุภาวดีสุนทรภู่</i> , หน้า 553)

¹⁶ นายสถิตย์ เสมานิลเป็นผู้เริ่มตั้งข้อสังเกตใหม่ว่า ผู้แต่ง *สุภาวดีสุนทรภู่* ไม่น่าจะเป็นสุนทรภู่ มหาภคินีที่เป็นที่รู้จัก แต่น่าจะเป็น "นายภู่" กวีอีกคนหนึ่งซึ่งเป็นพ่อค้าเรือแร่ สถิตย์ เสมานิลได้เขียนบทความชื่อ "ภู่ไหนกันแน่" แสดงข้อสันนิษฐานของตนลงใน *วารสารสมุดไทย* ติดต่อกันหลายฉบับ

¹⁷ เทพ สุนทรสารทูลมีความเห็นว่าสุนทรภู่ไม่ได้แต่ง *สุภาวดีสุนทรภู่* แน่แน่นอน ผู้แต่งน่าจะเป็น "นายภู่ จุลละภมร" ซึ่งเคยมีสมณศักดิ์เป็นพระธรรมทานาจารย์ อดีตเจ้าอาวาสฝ่ายคันถธุระ วัดสระเกศ ในสมัยรัชกาลที่ 4 และได้ลาสิกขาบทออกมาพร้อมกับสุนทรภู่ และติดตามเข้ารับราชการเป็นข้าราชการในกรมอาลักษณ์วังหน้าด้วย นายภู่คนนี้เป็นผู้แต่ง *นครกายคำกลอน*

¹⁸ พัทธนี อัยราชวงศ์มีความเห็นอย่างเดียวกัน โดยสรุปว่า สุนทรภู่อาจจะไม่ใช่ผู้แต่ง *สุภาวดีสุนทรภู่* เพราะกวีที่ชื่อ "ภู่" ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่างรัชกาลที่ 3 และที่ 4 มีอยู่หลายคน ดังนั้น "ผู้แต่ง *สุภาวดีสุนทรภู่* อาจเป็นนายภู่คนใดคนหนึ่งที่เคยนามมานี้ แต่เนื่องจากหลักฐานเกี่ยวกับประวัติภู่ทั้ง 4 ท่านที่กล่าวมานี้ ผู้เขียนยังค้นไม่พบ ฉะนั้นจึงไม่อาจยืนยันได้ว่าน่าจะเป็น "นายภู่ท่านใด" อย่างไรก็ตาม พัทธนี อัยราชวงศ์ตั้งข้อสังเกตว่า *สุภาวดีสุนทรภู่* มีสำนวนกลอนคล้ายกับนิทานคำกลอนเรื่อง *จันทะโคจร* และ *นครกาย* มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง *สุภาวดีสุนทรภู่* กับ *นครกาย* ใช้คำเหมือนกันแทบจะทุกคำเป็นการเหยียบกลอน เหยียบความกันมากที่สุด จนคิดว่าผู้แต่ง *สุภาวดีสุนทรภู่* น่าจะเป็นคนคนเดียวกับผู้แต่ง *นครกาย* และอาจรวมถึงผู้แต่ง *จันทะโคจร* ด้วย

¹⁹ อานรายละเอียดเพิ่มเติมใน รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, *ตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยในสมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น(พ.ศ. 1893-2394)*, หน้า 35-57.

เนื่องจากเรื่องผู้แต่งสุภาวชิตสอนสตรีมิได้เป็นประเด็นสำคัญของการศึกษาในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ กอปรกับยังหาข้อยุติไม่ได้ ผู้วิจัยจึงขอถือว่าคุณแต่งสุภาวชิตสอนสตรี คือ สุนทรภู่ เพื่อความสะดวกในการศึกษาและการอ้างอิง

ส่วนในด้านระยะเวลาที่แต่งนั้น เชื่อกันว่าแต่งในช่วงสมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 4 ดังมีหลักฐานในตัวเรื่องทีกล่าวถึงละครเจ้ากรับ ซึ่งสมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาภาพทรงกล่าวว่า เป็นนายโรงละครนอกที่มีชื่อเสียงโด่งดังในรัชกาลที่ 3 ต่อมาในรัชกาลที่ 4 ได้เล่นละครถวายตัว และเสียชีวิตในรัชกาลที่ 4 บทกลอนตอนหนึ่งของสุภาวชิตสอนสตรีกล่าวอ้างถึงละครคณะเจ้ากรับว่า

ครั้นได้ยินเสียงกลองมากองหู
วันนี้มีละครใครที่ไหนมา

ยังไม่รู้เนื้อความเที่ยวตามหา
แม้รู้ว่าเจ้ากรับเดินหับไป
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 563)

เนื้อหาสาระของวรรณกรรมคำสอนเรื่องนี้มุ่งสอนผู้หญิงโดยเฉพาะ ผู้แต่งเองก็ได้บอกความมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนดังนี้

ขอเจริญเรื่องตำรับฉบับสอน
อันความซื่ออย่าให้มัวมีระคาย

ชาวประชาราษฎรสิ้นทั้งหลาย
จะสืบสายสุริยวงศ์เป็นมงคล
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 553)

จะสอนใจไว้ทุกสิ่งเป็นหญิงสาว
ให้ผันผอนเหมือนหนึ่งนอนในห่วงรุ่ม

ให้พันควาข้าวข้าวเข้ามั่วสุ่ม
จงสุ่มคิดแบ่งให้เบาบาง
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 560)

สุภาวชิตซึ่งประดิษฐ์มาไว้นี้
ไซ้จะแก่งแต่งคำมารำพัน
จะรำไปสักเท่าไรก็ไม่หมด
อุตส่าห์ตรองตรึกนึกจำเนียร
พอเป็นเรื่องสำหรับดับทุกข์โทษ
เป็นตำรับแบบฉบับไว้ยี่ดียว
ข้อไหนชั่วแล้วอย่ามัวไปซิ่นทำ
เก็บประกอบเอาแต่ชอบในเรื่องความ

ล้วนแต่มีเยี่ยงอย่างดังเสกสรร
คนทุกวันนี้มีอาภัพกรรม
ชี้เกียดจุดเหน็ดเหนื่อยเมื่อมือเขียน
ตั้งความเพียรผูกข้อต่อเรื่องราว
เป็นประโยชน์แก่สตรีที่สวยสาว
ในเรื่องราวสุภาวชิตลิขิตความ
จงจดจำบุญบาปอย่าหยาบหยาม
ประพฤติดำห้ามใจเสียให้ดี

อย่าฟังเปล่าเอาแต่กลอนสุนทรเพราะ	จงพิจารณาหาคำเลิศประเสริฐศรี
ไว้เป็นแบบสอนตนพันราศี	กันบัดสีคำก่อนคนนินทา
ให้สุษีศรีเมืองเลื่องลือฟุ้ง	หอมจรวงกลิ่นกล้วทั่วทิศา
เป็นที่ชื่นเช่นอย่างนางสีดา	ในได้หล้าหมายประคองตัวน้องเอย
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 575)

ถ้าจะเทียบกับเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สุภาวิตสอนสตรีเป็นวรรณกรรมคำสอนผู้หญิงโดยตรงเช่นเดียวกัน แต่มีขอบเขตกว้างกว่า เพราะตั้งใจสอนผู้หญิงโดยทั่ว ๆ ไป มิใช่มุ่งสอนแต่นางกษัตริย์อย่างในเรื่องกฤษณาสอนน้อง คำสอนในสุภาวิตสอนสตรีก็ครอบคลุมการประพฤติการปฏิบัติในสังคมเกือบทุกอย่างที่ผู้หญิงจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ไม่ว่าจะเป็นในด้านวัฒนธรรมคือการเลี้ยงดูพ่อแม่ หรือในด้านการใช้คำพูดหรือการแต่งกาย ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ดีควรศึกษาให้ถ่องแท้และปฏิบัติให้เหมาะสมแก่กาลเทศะ เพราะฉะนั้น คำสอนในสุภาวิตสอนสตรีจึงนับได้ว่ามีความพอดี ไม่ยากเกินไปที่ผู้หญิงจะปฏิบัติตาม และเป็นคำสอนที่ใช้ได้กับผู้หญิงทุกระดับตั้งแต่สามัญชนไปจนถึงผู้สูงศักดิ์

จากการพิจารณาลักษณะคำประพันธ์ สุภาวิตสอนสตรีมีรูปแบบการประพันธ์เป็นกลอนสุภาพ ทำให้อ่านง่าย การใช้ศัพท์แสงน้อยทำให้อ่านแล้วเข้าใจได้ทันที ไม่มีปัญหา จึงเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากที่สุดและเป็นวรรณกรรมคำสอนที่ผู้อ่านนิยมมากที่สุดเล่มหนึ่ง

2.3 เนื้อหาของคำสอนในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ และสุภาวิตสอนสตรี

เนื้อหาของคำสอนในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์และสุภาวิตสอนสตรีได้แบ่งออกเป็น 4 หมวด ได้แก่ การปฏิบัติต่อตนเอง การปฏิบัติต่อบิดามารดา การปฏิบัติต่อสามี และการเป็นแม่บ้านที่ดี รายละเอียดของคำสอนนั้นจะกล่าวดังต่อไปนี้

2.3.1 การปฏิบัติต่อตนเอง

2.3.1.1 การครองตน

การรู้จักประมาณตน หมายถึง การยอมรับสภาพความเป็นจริงของตนว่าอยู่ในสภาพเช่นไร มีฐานะอย่างไร วรรณกรรมจึงสอนสตรีให้ควรรู้ว่าตนเองอยู่ในสภาพใด ต้อง

ปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับฐานะและความเป็นอยู่ของตน หากตนเองมีฐานะยากจนก็ต้องรู้จักประมาณตนในการใช้เครื่องอุปโภคบริโภคให้เหมาะสมกับฐานะ

- การประมาณตนตามฐานะความเป็นอยู่ มีข้อความในวรรณกรรมคำสอนสตรีให้รู้ฐานะของตนว่าอยู่ในระดับใด ถ้าเป็นคนจนก็ไม่ควรทะเยอทะยานอยากได้อยากมีหรืออยากเป็นอย่างคนที่ร่ำรวยหรือพวกผู้ดีมีตระกูล เพราะแม้พยายามเท่าไรก็คงไม่สำเร็จ เป็นความพยายามที่ไร้ประโยชน์ รังแต่ผู้คนจะดูถูกเหยียดหยามว่าไม่เจียมตัว ด้วยเหตุนี้ สุภาวชิตสอนสตรีสอนว่า

อันตัวต่ำแล้วอย่าทำให้กายสูง	ดูเยี่ยงยุงแววยังมีที่วังนาง
ค่อยเสียมเจียมใจจะไ้วาง	ให้ต้องอย่างกิริยาเป็นนารี
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 554)

- การประมาณตนในการใช้จ่ายเงินทอง เงินทองเป็นของหายาก ดังนั้นจึงต้องระมัดระวังในการใช้จ่าย สุภาวชิตสอนสตรีจึงสอนว่า

ค่อยเสียมเจียมตนจนเสียก่อน	ค่อยผันม่อนทีหลังเขาสรรเสริญ
อย่าเปื้อยื้ออกใหญ่ออกให้เกิน	ละเมียดเมินหมิ่นนักรักจะอาย
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 563)

- การประมาณตนในการแต่งกาย ธรรมชาติของสตรีย่อมรักสวยรักงาม แต่การแต่งกายจะให้สวยงามนั้น วรรณกรรมสอนมาให้สำรวจตัวเองก่อนว่ารูปร่าง ผิวพรรณเป็นเช่นไร และมีฐานะอย่างไร จึงควรแต่งตามสภาพของตน และเน้นว่าผู้ที่รู้จักแต่งกายให้พอเหมาะพอควรแก่ฐานะและกาลเทศะเท่านั้นจึงจะเรียกว่า "งาม" ดังที่สุภาวชิตสอนสตรีกล่าวไว้ว่า

จะนุ่งห่มดูพอสมศักดิ์สงวน	ให้สมควรรับพัทตร์ตามศักดิ์ศรี
จะมัดหน้าทาแป้งแต่งอินทรีย์	ดูจวีผิวเนื้ออย่าเหลือเกิน
จะเก็บไรไ้วัฒมิให้สมพัทตร์	บำรุงศักดิ์ตามศรีมิให้เงิน
เป็นสุภาพราบเรียบแลเจริญ	คงมีผู้สรรเสริญอนงค์ทอง
ใครเห็นน้องต้องนิยมชมไม่ขาด	ว่าฉลาดแต่งร่างเหมือนอย่างหงส์
ถึงรูปงามทราชมสงวนนวลอนงค์	ไม่รู้จักแต่งองค์ก็เสียงาม
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 554)

สุภาวชิตสอนสตรี ยังได้สอนสตรีชาวบ้านอีกว่าไม่ควรแต่งตัวเหมือนชาววัง เพราะชาววังไม่ต้องกังวลใจกับเรื่องการประกอบอาชีพ ส่วนหญิงชาวบ้านต้องช่วยครอบครัวทำงาน เมื่อสภาพความเป็นอยู่ต่างกันจึงต้องประมาณตน ดังความว่า

จงนุ่งเจียมหม่อมเจียมเสี้ยมหมิม	อย่ากระหยิ่มยศถาอัชฌาสัย
อย่านุ่งลายกรายกรุยทำดูยไป	ตัวมิใช่ชาววังไม่บังควร
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 563)

นอกจากสอนไม่ให้เอาอย่างชาววังแล้ว ยังสอนไม่ให้เอาอย่างผู้ดีมีเงินอีกด้วย เพราะคนมีเงินย่อมมีเครื่องแต่งตัวสวย ๆ มาก ถ้าผู้หญิงที่มีฐานะปานกลาง หรือยากจนแต่งตัวแข่งกับคนรวยย่อมมีแต่เดือดร้อนสูญสิ้นเงินทอง เพราะการแต่งตัวไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แต่อย่างใด สุภาวชิตสอนสตรี จึงสอนว่า

เห็นผู้ดีมีทรัพย์ประดับแต่ง	อย่าทำแข่งวาสนากระยาหนั้น
ของตัวน้อยก็จะถอยไปทุกวัน	เหมือนตัดบันตันทุนสูญกำไร
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 563)

การรู้จักเลือกคบเพื่อน เนื่องจากมนุษย์อยู่โดยปราศจากเพื่อนไม่ได้ การคบเพื่อนจึงเป็นสิ่งจำเป็นและเป็นเรื่องสำคัญมาก หญิงสาวไม่เพียงแต่ต้องทราบถึงลักษณะชายชั่วอันไม่พึงเลือกมาเป็นคู่ครองเท่านั้น แต่ยังต้องทราบถึงลักษณะของหญิงชั่วที่ไม่ควรคบอีกด้วย วรณกรรมจึงสอนสตรีว่าควรคบเพื่อนที่ดีโดยอธิบายว่าเพื่อนดีและเพื่อนไม่ดีมีลักษณะอย่างไร เช่น สุภาวชิตสอนสตรี ได้กล่าวถึงลักษณะหญิงชั่วที่ไม่ควรคบสมาคมด้วยดังนี้

หญิงไม่เดินนั้นก็มืออยู่หลายพวก	จำจะบวกรบอกไว้เสียให้จบ
ที่คนดีจะได้ดูให้รู้ครบ	หล่อนจะได้ไม่คบพวกคนพาล
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 565)

โดยได้จำแนกผู้หญิงไม่ดีไว้ 9 จำพวก หญิงทั้ง 9 จำพวกนี้ไม่ควรคบหา เพราะจะทำให้ตนพลอยเสื่อมเสียไปด้วย หญิงไม่ดีทั้ง 9 จำพวกนี้ ดังจะกล่าวต่อไปนี้

- หญิงเกี่ยวครั้นการงาน คือหญิงที่สนใจแต่การแต่งตัว และการเที่ยวเตร่เท่านั้น ดังนี้

อย่าคบพวกหญิงพาลสันดานชั่ว	ที่แต่งตัวไว้อวดผิดกระสวน
สุริย์ฉายบ่ายคล้อยเกี่ยวลอยนวล	เป็นเชิงชวนพวกเจ้าชู้เขารู้กล
พอรุ่งเช้าเฝ้าแต่มองส่องเกศ	ให้เวียนหัวได้วันละพันหน
ตรงการงานแล้วชี้ครั้นเป็นกังวล	แต่งแต่ตนมิได้วันสักเวลา
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 563)

- หญิงใจแตก คือหญิงที่ชอบคบหาสมาคมกับผู้ชายโดยไม่ระมัดระวังปล่อยตัวโดยไม่คิดว่าเป็นเรื่องเสียหาย เพราะนิสัยชอบเท่านั้น ดังคำกลอนว่า

บ้างลอบเล่นเพลงยาวเมื่อคราวขาด	ผีปากจัดตอบต่อชื่อนุสนธิ์
ที่ไม่สู้รู้กลอนยังร้อนรน	เที่ยววานคนแต่งให้พอได้การ
บ้างก็เล่นปริศนาเที่ยวหาของ	ให้ถูกต้องตามอารมณ์ประสมประสาน
ครั้นห่อเสร็จส่งให้กับชายชาญ	บอกอาการเรื่องรักประจักษ์ความ
ครั้นคิดคิดปริศนานั้นซ้ำเนิ่น	ชวนกันเดินหลีกออกนอกสนาม
ทำดื้อด้านหาญหักไม่รักงาม	จนเลยลามลึ่มบ้านสถานตน
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 567-568)

และ

บ้างก็รักข้างนักเลงเล่นแครงครั้น	เที่ยวกลางคืนคบเพื่อนเดือนหงายหงาย
หม่อมพละดำทำปลอมออกกรอมกาย	พวกผู้ชายชักพาเที่ยวว่าเรีง
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 564)

สุภาวดีสอนสตรีชี้ให้เห็นว่า การมีความสุขด้วยการคบผู้ชายเช่นนี้มักได้รับความทุกข์ภายหลัง เนื่องจากมีครภักโดยไม่มีชายได้รับเป็นพ่อของเด็ก สังคมจึงเกี่ยวหญิงประเภทนี้ผลของการเป็นหญิงใจแตกนั้น คือความทุกข์ที่ไม่มีใครเห็นใจ ซ้ำยังทำให้พ่อแม่พลอยเดือดร้อนและเสียชื่อเสียงไปด้วย ดังความว่า

ชนิดนางอย่างนี้มีชุนนัถ	เป็นโรครักเกิดมารศีระชน
ต้องกินยาเข้าสุราพริกไทยปน	หมายประจัญจะให้ดับที่อัปอาย

รักสนุกครั้งได้ทุกข์แล้วถอยคิด	จะปกปิดเปลวไฟเห็นไม่หาย
เทพเจ้าท่านไม่เข้าด้วยคนร้าย	คงก่อกายขึ้นให้เห็นไว้เป็นตรา
ครั้งคิดล้างอย่างไรก็ไม่สูญ	ก็อาดูรพูนเกิดสหัสสา
ทำอย่างไรมันก็ไม่มรณา	เป็นเวลาบาปนั้นไม่บรรเทา
ถ้ารู้ถึงพ่อแม่ต้องแก้ไข	เอาลูกไปมุ่งหมกยกให้เขา
แล้วหาผัวตัวประจำเป็นสำเนา	พอปิดเป้าความอายให้หายแคลง

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 568)

- หญิงหลายใจ คือหญิงที่มีใจรวนเร มีรักไว้เพื่อเลือกมากจนไม่รู้ว่าจะเลือกใคร เข้าทำนองรักพี่เสียดายน้อง ถ้าฝ่ายชายทราบความจริงก็จะไม่มีใครนิยม ผลที่สุดก็จะผละจากไป ดังบทกลอนนี้

ยังมีพวกหนึ่งนั้นขยันยิ่ง	เป็นผู้หญิงสองใจไม่กำหนด
เที่ยวยกย้ายร้ายชมภิรมย์รส	ใครมาจดใจจับรับตะกาง
จะรักไหนก็ไม่รักสมครมั้น	เล่นประชันเชิงลองทั้งสองข้าง
ผู้ต่อผู้รู้เรื่องเคืองระคาง	ก็ขัดขวางหึงสาจะฆ่าฟัน

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 567)

- หญิงคบชู้ คือหญิงที่มักมากในกามคุณ สามีคนเดียวไม่สามารถสนองค้นหาได้ จึงคบชู้ สังคมรังเกียจหญิงประเภทนี้มาก สุภาวดีตอนสตรีจึงเตือนมิให้สตรีคบหาหญิงเช่นนี้เป็นเพื่อน เพราะจะพาให้ตัวมัวหมองด้วย ดังความว่า

บ้างมีผัวตัวอยู่เป็นคู่ขึ้น	ยังหาอื่นเข้าประคองเป็นสองสาม
ทำรักซ้อนซ่อนสนิทปิดเนื้อความ	จนเลยลามเป็นระฆังดังขึ้นเอง
ครั้งรู้ความถามไถ่ก็ไม่รับ	เขาเขียนขบตีดำว่าข่มเหง
พลอยประจบหลบความไปตามเพลง	เพราะผัวเองจับไม่ได้ไล่ไม่ทัน

...	...
ที่ใครเห็นจะเมตตานั้นหายาก	มีแต่ปากแข่งส่งอนงค์สลอน
เพราะเหตุตัวชั่วชื่อเสียงจร	ที่เคยนอนนั่งสบายว่าไม่ดี
ครั้งลำบากยากใจสิดีคิด	แต่มันผิดเสียถนัดต้องบัดสี

ใช้ไม่รู้ว่าเขาห้ามความถ้อยมี

ชั่วหรือดีก็ได้ยินสั้นทุกคน

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 569-570)

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ จึงสอนไม่ให้สตรีเอาเยี่ยงอย่างหญิงที่คบชู้ว่า

อย่าเยี่ยงหญิงบาป

อโหมกโลกโลกา

เกลศเหลือประมาณ

เรารู้เช่น

ฤาเป็นแก่นสาร

ชาติข้าสาราณ

ทลัษณ์ศักดิสุญ

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 9)

- หญิงปากเสีย หญิงประเภทนี้ชอบพูดพล่อย ๆ ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และชอบนิทาว่าร้ายผู้อื่นด้วยความอิจฉา จนเพื่อนบ้านไม่อยากจะคบหาสมาคมด้วย ดังนี้

พูดก็มากปากก็บอนแสบงอนนั้

เห็นเขารักกันไม่ได้ใจอิจฉา

เที่ยวรอนราญจนเพื่อนบ้านเขาระอา

นึ่งที่ไหนให้มินทาเขาเป็นแดน

(สุภาวจิตสอนสตรี, หน้า 564)

- หญิงมักง่าย หญิงประเภทนี้ชอบยืมของใช้จากเพื่อนบ้านแล้วไม่ส่งคืน ถ้าไปคบกับหญิงประเภทนี้จะพลอยหมดตัวไปด้วย ดังความว่า

ชั้นจะยืมของใครเขาไม่เชื่อ

ด้วยตัวเหลือไปปดสบถี่

ปากก็หวานเหมือนน้ำตาลเพชรบุรี

ข้าวของมีให้ไปมิได้คืน

แม้ใครไปสมทบเข้าคบค้า

จนชั้นผ้าไม่ติดตัวแต่สักผืน

มีแต่ภัยให้ระยาทุกคำคั้น

ใครจะขึ้นชมชิตไปคิดคบ

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 565)

- หญิงที่เกลือกกลั้วอบายมุข ได้แก่หญิงที่สุบผื่น กินเหล้า ฯลฯ หญิงที่ประพตชั่วด้วยการเกลือกกลั้วอบายมุข ไม่รู้จักทำมาหากิน ไม่ฝึกตนให้เป็นคนมีคุณค่า จึงไม่สมควรที่หญิงดีจะเข้าไปคบหาด้วย ดังความว่า

ที่ส่วนตัวถึงจะชั่วออกล้นพัน

สู้ปิดปกยกตนนี้สุดแสน

ไม่ทำมาหากินจนสิ้นแค้น
 หญิงเช่นนี้เห็นไม่มีเจริญแล้ว
 ลงสูบฝืนกินเหล้าอยู่เมามาย
 มือก็ไวใจก็กล้าหน้าก็ดำ
 แต่ผ้าขาดก็ไม่ปรารถนาเย็บ
 อันการเหี้ยแล้วไม่เอาเป็นธุระ
 คบกันได้แต่นิสัยพวกแซ่เขื่อน

ก็เลยเล่นเข้าบ่อนนอนสบาย
 ให้แ้วแ้วอยู่ข้างทางฉิบหาย
 ไม่เสียดายอินทรีย์เท่าซี้เล็บ
 จะเอาชวานเข้าไปตากไม่ยอมเจ็บ
 ซี้เกียดเก็บผลัดวางไว้กลางเรือน
 คิดแต่จะเที่ยวตลบไปคบเพื่อน
 จะคบคนพลเรือนก็เต็มที
 (เรื่องเดียวกัน, หน้า 564)

- หญิงชายตัว คือหญิงที่มีฐานะยากจน แต่เกียจคร้านไม่ยอมทำงาน
 หนักจึงหารายได้ทางลัดด้วยการขายตัว บำเรอสวาทชายโดยไม่เลือกหน้า ดังความว่า

ที่บางคนจนยากไม่ยอมทุกข์
 อุตส่าห์แต่งแป้งขมิ้นไม่สิ้นคราว
 ทำไมแก่เงินทองของทั้งหลาย
 ถือว่ารูปร่างไม่คร้ามจน

ถือว่าสุขอยู่แก่ตาข้าเป็นสาว
 ไม่สร้อยเศร่าผู้ตาประชาชน
 เห็นหาง่ายสารพัดไม่ขัดสน
 ลงแต่งตนขายกินจนสิ้นดี
 (เรื่องเดียวกัน, หน้า 565 – 566)

- หญิงทะเลาะทะเลาะกันเกินฐานะ สุภาพสตรีสอนสตรีกล่าวว่า หญิงพวกนี้
 ฐานะยากจน แต่อยากเป็นผู้ดีมีตระกูลบ้าง จึงเที่ยวแอบอ้างว่าตนเองก็มีเชื้อสายผู้ดีเหมือนกัน
 ถ้าใครรู้ฐานะที่แท้จริงก็จะรังเกียจเหยียดหยาม ดังความว่า

หญิงพวกหนึ่งนั้นซันทำบ้านเจ้า
 ไม่เจียมจนเลยว่าตนต่ำสันดาน
 ส่วนคุณลุงคุณปู่อยู่ทุกแห่ง
 พวกผู้ดีไม่มีกตริกริเจอร์จา
 ซ่างพูดได้ไม่อายแก่ปลายลิ้น
 ถึงพูดไปใครเขาจะเห็นจริง
 ถึงจะอวดอ้างไปที่ไหนนั้น

เฝ้าเปื้อยอหยิ่งเกินกับภูมิจาน
 เห็นที่ท่านเป็นขุนนางอ้างเข้ามา
 เทียวแอบแฝงฟังพาดวาสนา
 เป็นพี่น้องร่วมฟ้านั้นเห็นจริง
 เป็นคนสิ้นความคิดผู้หญิง
 เขาว่าหยิ่งยกยศเหมือนมดตะนอย
 เขารู้ทันอยู่ว่าเช่นเจ้าเป็นหอย

ถ้าสันดานการผู้ดีคงมีรอย

ไม่กล่าวถ้อยเขาก็รู้ว่าผู้ดี

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 565)

การแสดงลักษณะของหญิงชู้ดังกล่าว นอกจากเป็นการตักเตือนมิให้หญิงสาวคบหาด้วยแล้ว ยังเป็นการสั่งสอนไม่ให้ประพฤติปฏิบัติตามเยี่ยงอย่างของหญิงเหล่านี้ด้วย

การรู้จักรักษานวลสงวนตัว รักษาพรหมจรรย์ มีการสอนให้ประพฤติในกรอบของประเพณี รู้จักยับยั้งชั่งใจ สตรีในวัยสาวย่อมเป็นที่หมายปองของชายหนุ่ม สตรีที่มีโอกาสได้พบปะพูดคุยกับชาย หากไม่รู้จักยับยั้งชั่งใจ อาจปล่อยกายปล่อยใจหลงเชื่อคารมชาย จนเกิดความเสียหายขึ้นได้ จึงมีคำสอนให้รักษาพรหมจารีไว้จนถึงวันแต่งงาน วรรณกรรมคำสอนให้คุณค่ากับ “ความเป็นสาว” โดยมักนำคุณค่ามาเปรียบเทียบกับแก้วมณี และสอนมิให้ปล่อยตัวและปล่อยใจในเรื่องความรักมากเกินไป ดังที่ว่า

ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์

บำรุงรักษากายไว้ให้เป็นผล

สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล

จึงจะพ้นภัยพาลการนิินทา

เป็นสาวแล้วแร้ววยสวยสะอาด

ก็หมายมาดเหมือนมณีอันมีค่า

แม้แตกร้าวรานร่อยถอยราคา

จะพลอยพาหอบหายจากกายนาง

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 553)

จงรักตัวอย่าให้มัวราคีหมอง

ถือทำนองแบบโบราณท่านชานไช

อย่าเอาผิดมาเป็นชอบประกอบใจ

จงอยู่ในโอวาทญาติวงศ์

แม้รู้จักกว้างเป็นอย่างไร่ง

จะเฟริศพริ้งสมสวาทเป็นราชหงส์

จงกำหนดจุดสำหรับรักษาทรง

อย่าลุ่มหลงด้วยอุบายของชายพาล

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 557)

สุภาษิตสอนสตรีจึงเตือนสติหญิงสาวด้วยคำกลอนว่า

อันตัวนางเปรียบอย่างปทุมศ

หึ่งประเวศผุดพันชลสาย

หอมผกาเกสรขจรจาย

มิได้วายภุมรินถวิลปอง

ครั้งได้ชมสมจิตพิศवास

ก็นิราศแรมจรัลฝันผยอง

ไม่อยู่เฝ้าเคล้ารสเที่ยวจดลอง

ดูทำนองใจชายก็คล้ายกัน

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 555)

สตรีจะต้องสงวนตัวทั้งใจและกาย กล่าวคือ การสงวนใจได้แก่ ไม่แสดงความรู้
สึกรักใคร่ผู้ชายจนออกนอกหน้า ถึงแม้จะรักมากเพียงใด ก็ต้องเก็บความรู้สึกไว้ ไม่แสดงออกมา
ให้ผู้ใดรู้ ดังคำกลอนที่ว่า

อันที่จริงหญิงชายย่อมหมายรัก

มิใช่จักตัดทางที่สร้างสม

แม้จะรักรักไว้ในอารมณ์

อย่ารักชมนอกหน้าเป็นราศี

ดังพฤษชาติต้องวายุพัดโบก

เขยื้อนโยกก็แต่กิ่งไม้ทิ้งที่

จงยับยั้งซึ่งใจเสียให้ดี

เหมือนจามรู้จักรักษากาย

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 555)

หากเกิดความไม่พอใจใคร ก็ไม่ควรแสดงอาการให้เขารู้เช่นกัน ดังความว่า

ถึงชายใดเขาพอใจมาพูดเกี่ยว

อย่าโกรธเกรี้ยวโกรธว่าหยาบหยาม

เมื่อไม่ชอบก็อย่าตอบเนื้อความตาม

มันจะลามเล่นเลยเหมือนเคยเป็น

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 561)

การรู้จักเสริมคุณค่าให้แก่ตัวเอง นอกจากคุณสมบัติต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว
สตรีพึงเสริมคุณลักษณะของตนเองให้ดีเด่นยิ่งขึ้นในด้านต่าง ๆ เช่น

- การแต่งกาย ควรรู้จักแต่งกายให้เหมาะสมกับรูปร่าง หน้าตา และการ
เทศะ ดังนี้

จะแต่งตัวก็อย่ามัวแต่การแต่ง

อย่าทาแป้งจับกระหม่อมเข้าจนเหลือง

ใช้บ้านนอกขอกนามาแต่เยิง

ทำเขาจะเขิงเขาจะให้อึ้งไรไป ๆ

เมื่อยามตรุษยามสงกรานต์มีงานหลวง

แต่งให้งามตามกระทรวงหาว่าไม่

ครั้นสิ้นเขตเทศกาลทำงานไป

อย่ารำไรผัดหน้าทั้งตาปี

เมื่อไปเป็นชาววังจึงนั่งแต่ง

แต่พอแจ้งเข้าก็จับกระจุกหวี

ด้วยสำราญการอะไรนั้นไม่มี

จะหาคู่แต่ที่เจ้าพระยา
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 562)

อย่ามุ่งผ้าพกใหญ่ได้สะตือ

เขาจะลือว่าเล่นไม่เห็นควร
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 554)

การแต่งกายเพียงอย่างเดียวอาจยังไม่งามเท่าที่ควร ในภณษณาสอนน้องคำฉันท์ จึงสอนให้รักสวयรักงามด้วยการรักษาทรวดทรง ดังนี้

น้อยภักษกัณมอมชูป

สรีรูปกัณบันดาล

มากภักษกัณพีพาน

จะหนักเนื้อแลเทื่อองค์

พียงภักษพอประมาณ

บวการวิกถทรง

โสภาคยยรรยง

ทุกสิ่งสิ้นทั้งอินทรีย์

(ภณษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 16)

- ความสามารถในการบ้านการเรือน สตรีควรใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วยการขยันทำงานบ้าน หมั่นดูแลให้สะอาดเรียบร้อยน่าอยู่อาศัย เพราะนอกจากจะทำให้สมาชิกภายในบ้านสุขกายสบายใจแล้ว ยังเป็นที่สนใจของเหล่าผู้ชายที่กำลังมองหาศรีภรรยาอีกด้วย สตรีจึงควรตระหนักดังนี้

แม้้นทำสิ่งใดให้ตลอด

อย่าทิ้งทอดเที่ยวไปไม่เป็นผล

เขม้นชะม้กรักงานการของตน

อย่าชุกชนคบเพื่อนโพล่เชื่อนแซ
(สุภาวชิตสอนสตรี, หน้า 559)

ระวังดูเรือนเหี้ยและข้างของ
เห็นไม่ดีแล้วอย่าอ้างว่าข้างมัน

จะบกพร่องอะไรที่ไหนนั้น
จงผ่อนมันเก็บเล็มให้เต็มลง
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 559)

อยู่สถานบ้านช่องนั้นต้องคิด
เผื่อมีผิวพลเรือนเหมือนกันนา

ให้รู้จักการหญิงทุกสิ่งสา
จะได้หาเลี้ยงกันจนวันตาย
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 562)

- วิชาความรู้ วิชาความรู้เป็นสิ่งที่มีความค่า เป็นอาภรณ์ประดับตนที่จะอยู่ติดตัวตลอดไป วิชาความรู้ที่สตรีควรจะมีติดตัวคือ ความรู้ในเรื่องงานบ้านงานเรือน ตลอดจนหลักธรรมคำสอนทางศาสนา เพื่อจะได้นำมาปฏิบัติและใช้อบรมสั่งสอนบ่าวไพร่ได้ผล ดังคำสอนว่า

รู้วิชาก็ให้รู้เป็นครูเขา	จึงจะเบาแรงตนเร่งชวนชวาย
มีข้าไทใช้สอยค่อยสบาย	ตัวเป็นนายใจเฝ้าบ่าวไม่เกรง
การวิชาหาประดับสำหรับร่าง	อย่าเอาอย่างหญิงโง่งที่ใจเฉง
การมีดีที่ชั่วจกกลัวเกรง	อย่าครั้นครังขี้ร้องคะนองใจ

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 562)

2.3.1.2 กิริยามารยาท

หมายถึงการฝึกฝนอิริยาบถต่าง ๆ ให้สุภาพเรียบร้อย จึงจะเหมาะสมกับการที่เกิดมาเป็นสตรี หากหญิงใดแสดงอิริยาบถเช่น เดิน ยืน นั่ง นอน ฯลฯ ไม่สุภาพเรียบร้อย หญิงนั้นก็จะถูกติฉินนินทาหรือถูกเยาะเย้ยให้ได้อาย ผลที่ตามมาคือไม่มีใครอยากสมาคมด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ชายดี ๆ จะไม่เลือกหญิงกิริยาไม่ดีไปเป็นภรรยา ฉะนั้นจึงมีคำสอนผู้หญิงให้ระมัดระวังในเรื่องกิริยามารยาท ดังนี้

เกิดเป็นหญิงให้เห็นว่าเป็นหญิง	อย่าทอดทิ้งกิริยาอัชฌาสัย
เป็นหญิงครึ่งชายครึ่งอย่าพึงใจ	ใครเขาไม่สรรเสริญเมินอารมณ์

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 573)

กิริยามารยาทที่วรรณกรรมเน้นให้ระมัดระวังมาก ได้แก่ การเดิน การนอน การนั่ง การมอง การพูด และการยิ้มการหัวเราะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การเดิน หญิงดีจะต้องเดินอย่างช้า ๆ ไม่แกว่งแขนมากนัก ในขณะที่เดินไม่ควรแต่งตัว หัวเราะ พูดคุยหรือหยอกล้อส่งเสียงดังกับเพื่อน สุภาพสตรีสอนไว้หลายตอน ดังนี้

ประการหนึ่งซึ่งจะเดินดำเนินาด	ค่อยเยื้องยาตรยกย่างไปกลางสนาม
อย่าไกวแขนสุดแขนเขาห้ามปราม	เสี้ยมงามสงวนไว้แต่ในที่

อย่าเดินกรายย้ายอกยกผ้าห่ม

อย่าเสยผมกลางทางหว่างวิถี
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 554)

อย่าลืมหิ้วมัดเดินให้เพลินจิต

ระวังปิดปกป้องของสงวน
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 554)

เมื่อจะจรนอนเดินดำเนินนั่ง
อย่าเหม่อเหมินเดินให้ตีมีอาณา
เห็นผู้ใหญ่หรือใครเขานั่งแน่น
ค่อยวอนว่าข้าขอจรดล

จงระวังในจิตขนิษฐา
แม้พลังพลาดบาเทาจะอายคน
อย่าไกวแขนปิดเซ็นไม่เห็นหน
นั่นแหละคนจึงจะมีปราณีนาง
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 561)

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สอนเช่นเดียวกันว่า
เดินนั่งจงยังองค์ ดำรงกายระไวระวัง
ชวดชวณก็ชวณชั้ง ชนผองจะชรัองสรवल

... ..
อย่าเดินทัตมาลา เสยเกษาบควรทำ
จีบพกพลางขานคำ สกิดเพื่อนสำรวจพลาง
ยุรยาตรโยกย้าย กรกกรีดกรายสไปบาง
ยอหัตถ์สำผัสศปราง จักเส้อมสวัสดิสต์รี
นุ่งเพ็ดภูษาเดิน แลมุ่งเมิลวิถีสี
เปลี่ยเปล่าพระอินทรีย์ หนึ่งสองบ่าสไปทรง

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 15)

การนอน วรรณกรรมสอนว่าสตรีที่ดีไม่ควรนอนมากเกินไปและตื่นสาย สตรีที่นอนมากหรือนอนนานเกินไปจนตื่นสายนั้น แสดงให้เห็นว่าสตรีผู้นั้นเป็นคนเกียจคร้าน โดยสอนไว้ดังนี้

แม้สมรจะไปนอนที่เรือนไหน
ใครเห็นเข้าเขาจะเล่านินทานาง

อย่าหลับไหลลึ้มกายจนสายสาง
ความกระจำงออกกระจายเพราะกายด้ว
(สุภาวิตสอนสตรี, หน้า 561)

ในกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ก็สอนเช่นเดียวกันว่า

นอนนานมักคร้านกาย ป่วยการกิจคิดการงาน
(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 16)

การนั่ง วรรณกรรมสอนให้นั่งด้วยอาการสำรวมระมัดระวัง โดยเฉพาะผ้าที่ใช้นั่ง
ให้อยู่สภาพเรียบร้อย อย่าเปลือยตัว ปล่อยตัว สุภาสิตสอนสตรีสอนดังนี้

ถ้าจะนั่งก็นั่งระวังผ้า ไม่อาฉมาเขาจะพากันยิ้มหัว
...
อย่าเท้าแขนเท้าคางให้ห่างกาย อย่ากรีดกรายกรอมเปลาะเที่ยวเราะเริง
(สุภาสิตสอนสตรี, หน้า 562)

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สอนท่านั่งว่า

เท้าคางแลเท้าแขน จนองค์แอ่นถาเป็นขาม
หนึ่งสนธยายาม แลแหวะพุดเพื่อนเคหา
หนึ่งนั่งเอาบ่าทรง คีรบบบโสภา
โยกย้ายวิการกา ยประบาทหลากหลาย
(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 16)

นอกจากสอนท่านั่งแล้ว ยังสอนให้รู้จักเทศะ คือ สถานที่ควรนั่งหรือไม่ควรนั่ง
ดังนี้

หนึ่งสถิตยที่บันได อภิรมไม้แลตากกาย
นอนนั่งย่วงชานชาย สถลท้องวิถีทาง
ล้วนเลิศอัปรัลักษณ์ ทูลลักษณ์นาง
ราศีคดียี่หมาง กระทบผู้ภรรดาตน
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 16)

การมอง วรรณกรรมสอนสตรีเกี่ยวกับการมองว่า หากชอบหรือสนใจชายใด
ควรสงวนท่าทีไว้ไม่แสดงอาการหรือความรู้สึกทางสายตาอย่างโจ่งแจ้ง ไม่ใช่สายตาแสดงเจตนา

ว่ายินดีจะไม่ตรีต่อชาย เพราะจะทำให้ชายเข้าใจว่า เชิญชวนให้เข้ามาเกี่ยวพาราสิ สุภาชิตสอนสตรี จึงสอนว่า

อนึ่งเนตรอย่าสังเกตให้เกินนัก	จงรู้จักอาการประมาณหมาย
แม้ประสพบพบเหล่าเจ้าผู้ชาย	อย่าขม้ายทำชะม้อยตะบอยแล
อันนัยน์ตาพาตัวให้มัวหมอง	เหมือนทำนองแนะออกบอกรกระแเส
จริงมิจริงเขาเอาไปเล่าแห	คนรังแกมันก็ว่านัยน์ตาคน ฯ

(สุภาชิตสอนสตรี, หน้า 554)

การพูด วรรณกรรมเห็นความสำคัญของการพูด เพราะการพูดย่อมก่อให้เกิดความรู้สึกต่าง ๆ ได้ไม่ว่ารักหรือชัง ถ้าพูดอ่อนหวาน พูดในสิ่งที่ควรพูด ก็จะเป็นผลดีต่อผู้พูด ในทางกลับกัน ถ้าพูดไม่เพราะหู หรือพูดโดยไม่คิดว่าสิ่งที่พูดออกไปจะกระทบกระเทือน หรือให้ผลเสียแก่ผู้ใดบ้าง ผู้พูดก็จะได้รับความรู้สึกชังจากผู้ฟัง ไม่มีผู้ใดต้องการคบหากับคนประเภทนี้ ดังนั้นวรรณกรรมจึงสอนสตรีดังรายละเอียดต่อไปนี้

สุภาชิตสอนสตรีสอนว่า น้ำเสียงที่พูดควรให้อยู่ในระดับปกติ ไม่พูดดังเกินควร เพราะจะกลายเป็นการขู่ตะคอก

จะพูดจาปราศรัยกับใครนั้น	อย่าตะคั่นตะคอกให้เคืองหู
ไม่ควรพูดอ้ออึ้งขึ้นมิ่งกู	คนจะหลู่ลวงลามไม่ขามใจ
แม้จะเรียนวิชาทางค้าขาย	อย่าปากร้ายพูดจาอหฺมาสัย
จึงซื่อง่ายขายดีมีกำไร	ด้วยเขาไม่เคืองจิตระอิดระอา
เป็นมนุษย์สุคนิยมเพียงลมปาก	จะได้ยากโหยหิวเพราะชีวหา
แม้พูดดีมีคนเขาเมตตา	จะพูดจาจงพิเคราะห์ให้เหมาะสมความ

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 561)

นอกจากนี้ยังสอนไม่ให้พูดมาก โดยเฉพาะหากเป็นเรื่องในครอบครัว ก็ไม่ควรแพร่งพรายให้ผู้ใดรู้ ดังที่สุภาชิตสอนสตรีกล่าวไว้ว่า

จะพูดจาสารพัดประหยัดปาก	อย่าพูดมากเติมต่อซึ่งข้อข่า
ความสิ่งใดในจิตจงปิดงำ	อย่าควรนำแนะออกไปนอกเรือน

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 574)

การพูดมากอาจพลังเปลือยพูดในสิ่งที่ไม่ควรพูด และเมื่อมีธุระจะปรึกษากันก็ควรกลับมาพูดที่บ้าน ดังความว่า

อย่าพูดเพื่อเจ้าไปไม่สู้ดี
ให้กำหนดจดจำแต่คำชอบ

เหย้าเรือนมีกลับมาจึงหาหรือ
ผิดระบอบแบบกระบวนอย่าควรถือ
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 554)

ในภุชณาสอนน้องคำฉันท์ ก็สอนว่า

พี่น้องสำรวจมโหษฐี
เสียศรีอินทรีย์ไทรม

ผรุสโทษทำลายโฉม
ศุกลักษณ์ภักตราหมอง
(ภุชณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 14)

จักจามบงามแรง

แสดงอรรถอย่าตรัสหลาย
(ภุชณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 16)

การยิ้มการหัวเราะ สอนให้ยิ้มแต่พองาม ไม่หัวเราะเสียงดัง การปล่อยความรู้
สึกเกินควรนั้นไม่น่าดู คำสอนเกี่ยวกับการยิ้มหัวเราะ มีดังนี้

ยามสำรวจก็อย่าสำรวจให้เมามัว
เมื่อยามยิ้มยิ้มไว้แต่ในพักตร์

แม้จะหัวหัวร่อพอสบาย
อย่ายิ้มนักเสียสง่าพาสลาย
(สุภาวดีสอนสตรี, หน้า 562)

ภุชณาสอนน้องคำฉันท์สอนว่า

อย่าเผยบัญญัติชรา
จักแถลงแสดงนุสนธิ์

พิศาลทัศนายน
อย่าสำรวจเสียงสำเนียงดัง
(ภุชณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 15)

พบชายก็ชายสำรวจ
ล้วนเลศอวมง

สำรวจฤาสำรวจมองค์
คลเหตุบ่อนองาม
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 16)

หนึ่งโสดจักสำรวจ
แย้มยิ้มพะพริ้มยล

บมิดวรทรวงอิงอล
ภักตริเพริศพะเพราพราย
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 16)

2.3.1.3 การเลือกคู่ครอง

เป็นสตรีสุดดีแต่เพียงผัว
ลงจนสองสามจิตไม่ยี่ดยาว

จะดีชั่วก็แต่ยังกำลังสาว
จะกลับหลังอย่างสาวลิเต็มตรง
(สุภาวชิตรสนสตรี, หน้า 557)

คำกลอนจากสุภาวชิตรสนสตรีบทนี้แสดงให้เห็นว่าชีวิตของลูกผู้หญิงขึ้นอยู่กับคู่ครองเป็นสำคัญ คู่ครองเป็นผู้รับช่วงในการเลี้ยงดูต่อจากบิดามารดา ถ้าได้คู่ครองดีก็มีความสุขตลอดชีวิต ในทางตรงกันข้าม ถ้าได้คู่ครองไม่ดี ชีวิตก็จะหาความสุขไม่ได้ การเลือกคู่ครองของสตรีไทยนั้นส่วนใหญ่พ่อแม่จะเป็นฝ่ายเลือกให้ เพราะพ่อแม่เป็นผู้มีประสบการณ์และแลเห็นการณ์ไกลกว่าลูก ดังนั้นจึงปรากฏประเพณีคลุมถุงชนขึ้นในสังคมไทย กล่าวคือ ก่อนแต่งงานชายหญิงไม่เคยรู้จักกันมาก่อน ถ้าพ่อแม่เห็นดีเห็นงามก็แต่งงานกันได้

สตรีไทยที่พ่อแม่จัดการหาคู่ครองให้ นั้นมักเป็นสตรีที่มีฐานะดีหรือเป็นสตรีชนชั้นสูง ส่วนสตรีสามัญโดยทั่วไปยังมีสิทธิ์เลือกคู่ครองด้วยตนเอง แต่ต้องได้รับความเห็นชอบจากพ่อแม่ด้วย วรรณกรรมสอนหลักปฏิบัติในการเลือกคู่ครองไว้ ดังนี้

อย่าเชื่อคำคนโดยง่าย จิตใจคนไม่สามารถหยั่งถึง วรรณกรรมจึงเตือนสตรีไม่ให้ด่วนเชื่อคำพูดของคนอื่น โดยเฉพาะบุคคล ๒ ประเภท คือ แม่สื่อและพวกผู้ชายที่เข้ามาพัวพัน เพราะคน 2 ประเภทนี้หวังประโยชน์จากหญิงสาว

แม่สื่อหวังเงินทอง หรือข้าวของตอบแทนถ้าทำงานสำเร็จ แม่สื่ออาจไม่ได้หวังดีกับหญิงสาวที่ตนเป็นสื่อให้ **สุภาวชิตรสนสตรี**จึงเตือนว่า

อันแม่สื่ออย่าได้ถือเป็นบรรทัด

สารพัดเขาจะพูดนี้สุดอย่าง

แต่ล้วนดีมีบุญลูกขุนนาง

มาอดอ้างให้ออนงค์หลงอาลัย

อันร้ายดีมิได้เห็นเป็นแต่ว่า

จะคาดหน้าแน่งลงที่ตรงไหน

เหมือนเขาหลอกบอกลามถึงเมืองไกล

อย่าควรไปตามคำเขารำพัน

ทางไกลตาอุปมาเหมือนเสียนेत्र	สุดสังเกดเท็จจริงทุกสิ่งสรรพ
เขาจะนำไปให้ตายก็ตายพลัน	คนทุกวันเชื่อมั่นยากปากมันโกง
อันแม่สื่อคือปีศาจที่อาจหาญ	ใครบนบานเข้าสักหน่อยก็พลอยโง่
อย่าเชื่อนักมักดับจะดับใคร	มักชักโยงอยากกินแต่สินบน

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 555-556)

ส่วนชายที่เข้ามาพัวพันกันหวังจะได้หญิงเป็นภรรยา วรรณกรรมจึงเตือนหญิงว่า
อย่าด่วนเชื่อคำชาย ดังนี้

อันคำคมลมบุรุษนั้นสุดกล้า	เขาย่อมว่ารสลิ้นนั้นกินหวาน
จงระวังตั้งมั่นในสันดาน	อย่าลนลานหลงละเลิงด้วยเชิงชาย

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 557)

อันตัวนางเปรียบอย่างปทุมศ	พึงประเวศผูกพันชลสาย
หอมผกาเกสรขจรจาย	มิได้วายภุมรินถวิลปอง
ครั้นได้ชมสมจิตพิศวาส	ก็นิราศแรมจรลมันผยของ
ไม่อยู่เฝ้าเคล้ารสเที่ยวจดลอง	ดูทำนองใจชายก็คล้ายกัน
แม้้นชายใดใจประสงค์มาหลังรัก	ให้รู้จักเชิงชายที่หมายมั่น
อันความรักของชายนี้หลายชั้น	เขารักรักกันนั้นประการใด

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 555)

อย่าเลือกผู้ชายชั่วมาเป็นสามี ก่อนที่จะตัดสินใจยอมเป็นภรรยาของชายใด ฝ่ายหญิงจะต้องสืบชายให้รู้แน่เสียก่อนว่า ชายผู้นั้นดีเลวอย่างไร ดังนั้นวรรณกรรมคำสอนจึงทำหน้าที่ชี้แนะให้หญิงสาวพิจารณาไตร่ตรองด้วยการบอกถึงลักษณะชายประเภทต่าง ๆ แต่น่าสังเกตว่าบอกเฉพาะลักษณะชายชั่วนั้น ชายชั่วที่วรรณกรรมคำสอนสตรีไม่ให้เลือกมาเป็นสามี ได้แก่ ชายที่ไม่ขยันทำมาหากิน เสพอบายมุขเป็นนิจ ถ้าหญิงได้ชายประเภทนี้เป็นสามี ก็จะไม่มีความสุขตลอดชีวิต สุภาวดีตสอนสตรีได้บรรยายลักษณะของชายชั่วโดยละเอียด ดังนี้

คิดถึงตัวหาผัวนี้หายาก	มันชั่วมากนะอนงค์อย่าหลงไหล
มันสุบผืนกินสุราพาจัญไร	แม้้นหญิงใดร่วมห้องจะต้องจน
มักเบียดเบียนบิดาประดาเสีย	เหมือนเลี้ยงเหยื่อขี้ริ้วไม่มีผล

ไม่ทำมาหากินจนสิ้นตน
 ที่บางคนนั้นชั่วเป็นหัวไม้
 ท่านจับได้ใส่ตรวนพรวนคอยาว
 เขาเป็นมัดตัวเป็นเมียเสียไม่ได้
 ไปเสียลดเสียหลั่นพันธนา
 เพราะมีผัวชั่วไปจึงได้ยาก
 บ้างเล่นเบี้ยเสียถั่วมัดทะนง
 มีข้าวของเคยผูกให้ลูกเต้า
 ลงขันว่าผ้าผ่อนท่อนสไบ
 ยิ่งแต่เมียเกลี้ยไกลไปขายซื้อ
 ครั้นรักผัวก็อย่ามัดด้วยลมโถม
 จะคิดทำอย่างไรก็ใช่ที่
 ถ้าคนผู้รู้สึกสำนึกตัว
 จะหาคู่ผู้สมนิยมหวัง
 ที่ชายดีนั้นก็มีอยู่ถมไป
 แต่ใจคนมักจะระนไปหาผิด
 ต้องเดือดร้อนกินน้ำตาอยู่นองเนื่อง

แล้วชุกชนตีชิงเที่ยววิ้งราว
 ให้พอใจชกตีเขามี่ขาว
 แล้วบอกข่าวโคกคัลยถึงภรรยา
 มีหาไม่เงินทองก็ต้องหา
 ค่าฤชาก็ต้องเสียขายเมียลง
 แสนลำบากบอคนก้อย่ามักหลง
 หนอยก็ลงจำนำเขารำไป
 ก็เบียดเอาสิ้นสุดหาหยุดไม่
 อย่าไปไขว่เล่นไปจนโซโครม
 คอยหารือร่วมภรรยาเมื่อชมโฉม
 ต่อล้มโครมแล้วก็ครวญหวนถึงตัว
 ต้องรับหนึ่งยากแค้นใช้แทนผัว
 จะยังชั่วด้วยไม่เฉยชะเลยใจ
 จะระวังชั่วชั่วอชฌมาลัย
 ไขว่สยเขาจะชั่วไปทั่วเมือง
 ครั้นได้คิดจิตตรอมออกผอมเหลือง
 สุดจะเปลื้องราคินจนสิ้นคาว ฯ
 (เรื่องเดียวกัน, หน้า 556-557)

อย่าจับปลาสองมือ เป็นสำนวน หมายความว่า อย่าเลือกชายสองคนในเวลาเดียวกัน ชายจะเข้าใจว่าเป็นคนสองใจ มีรักเพื่อเลือก วรรณกรรมเรื่องสุภาวดีสนอนสตรีสอนว่าไม่ควรประพฤติในสิ่งที่ผิดไปจากค่านิยมสังคม เพราะสังคมไทยผู้หญิงไม่มีสิทธิ์ยุ่งเกี่ยวฉันทูสาวกับชายหลายคน ดังความว่า

เป็นสตรีมิใช่ชายเสียตายศักดิ์
 อันความดีมีอยู่ดูจำไว้

จะปลุกรักเรรวนหาควรไม่
 อย่าพอใจรักชั่วให้มัวมอม
 (เรื่องเดียวกัน, หน้า 571)

เป็นชนิษฐุชอบแต่คิดให้เป็นหนึ่ง
 อย่กว่ารักแล้วให้ได้ร่วมเรียง

ไม่ควรถึงอย่าให้ถึงกับปากเสียง
 เป็นคู่เคียงของตัวว่าผัวเมีย
 (เรื่องเดียวกัน, หน้า 568)

อย่าจับปลาสองหัตถ์จะพลัดพลาด	จับให้คงลงให้ขาดว่าเป็นผิว
จึงนับว่าคนดีไม่มีมีว	ถ้าชายชั่วร้ายไปมิใช่ชาย
เป็นผู้หญิงสิ่งใดจะล้ำเลิศ	สุดประเสริฐก็แต่ใจไม่เสื่อมสลาย
ถึงรูปทรงนงคราญจะพานคล้าย	ก็อาจกลายส่งสวดยด้วยใจงาม ฯ

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 569)

อย่าชิงสุกก่อนห่าม หมายถึง การที่ชายหญิงมีความสัมพันธ์กันก่อนแต่งงานเป็นการกระทำที่สังคมเห็นว่าเป็นความผิดอย่างร้ายแรง วรรณกรรมจึงห้ามสตรีมิให้ประพฤติ เช่น สุภาวดีสอนสตรีสอนว่า

เมื่อสุกหอมหอมหวานจึงควรหล่น	อยู่กับต้นอย่าให้พรากไปจากที่
อย่าชิงสุกก่อนห่ามไม่งามดี	เมื่อบุญมีคงจะมาอย่าปรารมภ์

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 558)

ให้ฝ่ายชายมาสู่ขอต่อพ่อแม่ เมื่อหญิงชายรักใคร่ถึงขนาดจะร่วมชีวิตกันจริง ฝ่ายชายต้องให้ผู้ใหญ่มาสู่ขอ เป็นการขออนุญาตรับเอาลูกสาวของบ้านนั้นไปเป็นภรรยา และเป็นการให้เกียรติพ่อแม่ฝ่ายหญิงด้วยว่าอบรมเลี้ยงดูบุตรสาวมาดีจึงมีชายต้องการรับไปเป็นภรรยา ถ้าพ่อแม่ฝ่ายหญิงเห็นว่าฝ่ายชายเป็นคนดีสามารถเลี้ยงดูให้มีความสุขกับลูกสาวของตนได้ ก็จะยกให้ พิธีแต่งงานก็จะตามมาภายหลัง วรรณกรรมจึงสอนสตรีว่าควรให้เกียรติพ่อแม่ด้วยการให้ชายมาสู่ขอ อย่าใจเร็วด่วนได้เสียกันก่อน จะทำให้คนนินทา และชายก็อาจดูถูกอีกด้วย ดังคำสอนจากสุภาวดีสอนสตรีว่า

เขารักจริงให้สู่ขอต่อพ่อแม่	อย่าวิ่งแร่หลงงามไปตามง่าย
เขาไม่เลี้ยงได้ขับจะอับอาย	ต้องเป็นม่ายอยู่กับบ้านประจานตน

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 558)

2.3.2 การปฏิบัติต่อผู้อื่น

2.3.2.1 การปฏิบัติต่อบิดามารดา

บุคคลที่สตรีต้องให้ความรักและความสำคัญมากเป็นพิเศษคือพ่อแม่ ท่านเฝ้าพุ่มพีกรักษาด้วยความรักใคร่ทะนุถนอมลูกตลอดมาจนเติบโตใหญ่ ดังนั้นพระคุณและความรักของ

พ่อแม่ที่มีต่อลูกจึงเป็นสิ่งที่มีความเกินกว่าจะเปรียบกับสิ่งใดหรือเทียบกับความรักของใครได้ ด้วยเหตุนี้ วรรณกรรมคำสอนจึงสั่งสอนว่าลูกที่ดีควรตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ด้วยการปฏิบัติ ดังนี้

กตัญญูรู้คุณบิดามารดา บิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดและเป็นผู้เลี้ยงดูบุตรจนเติบโตใหญ่ บุตรจึงต้องตอบแทนบุญคุณด้วยการเลี้ยงดูบิดามารดา **สุภาวชิตสอนสตรี** จึงสอนว่า

เมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าชรากาล	จงเลี้ยงท่านอย่าให้อดระทดใจ
ด้วยชนกชนนีนั้นมีคุณ	ได้การดูแลรักษาามาจนใหญ่
อุ้มอุทรป้อนข้าวเป็นเท่าไร	หมายจะได้พึ่งพาธาิดาดวง
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 559)

คำสอนข้างต้นเป็นการสอนโดยตรงว่าควรปฏิบัติต่อบิดามารดาอย่างไรบ้าง นอกจากจะสอนโดยตรงแล้ว **สุภาวชิตสอนสตรี** ยังสอนทางอ้อมโดยยกผลของการกระทำมาอ้างให้เห็นว่า ถ้าทำดีจะได้บุญกุศลดังนี้

ถ้าเราดีมีจิตคิดอุปัถุมภ์	กุศลล้ำเลิศเท่าภูเขาหลวง
จะปรากฏยศยิ่งสิ่งทั้งปวง	กว่าจะล่วงดูถึงซึ่งพิมาน
เทพไทในท้องสิบหกชั้น	จะชวนกันสรรเสริญเจริญसार
ว่าสตรีนี้เป็นยอดอุพาพาล	ได้เลี้ยงท่านชนกชนนี ฯ
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 559-560)

เคารพบูชาและเชื่อฟัง ดังที่กล่าวมาแล้วว่าพ่อแม่มีพระคุณต่อลูกมากเกินกว่าจะเปรียบเทียบกับสิ่งใดได้ ดังนั้นไม่ว่าพ่อแม่จะยากดีมีจนอย่างไร ลูกก็ต้องเคารพบูชาและศรัทธากตัญญูหาทางทดแทนพระคุณอย่างสุดความสามารถ ดังตัวอย่างคำสอนที่กล่าวถึงสตรีไม่ดีที่รังเกียจบิดามารดาของตน เพราะบิดามารดายากจนว่าเมื่อเสียชีวิตแล้วจะตกนรกได้รับทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส นอกจากนี้ยังชี้แนะไม่ให้ชายเลือกมาเป็นคู่ครองอีกด้วย ดังข้อความว่า

ที่บางนางนั้นก็ทำทุจริต	มิได้คิดคุณท่านเท่าเกศี
เห็นพ่อแม่ยากไร้ไม่ไยดี	ดูเป็นที่อายเพื่อนเบือนอารมณ์
เขาถามไถ่ว่ามิใช่เป็นพ่อแม่	ท่านพูดแก้เกลื่อนกลับจะทับถม
ให้ตามหลังบังคับด้วยคำคม	ไม่ชื่นชมยกชูขึ้นบูชา

คนผู้นั้นครั้นตายวายชีวาตม์	คงไม่คลาดแคล้วนรกตกถลา
ไม่เห็นเดือนเห็นตะวันพระจันทร์	ทรมามกใหม่ในไฟพอน
ถ้าอยู่ไปในมนุษยโลกนี้เล่า	เทพเจ้าก็จะแข่งแสรังสังหรณ์
ให้ยากยับอับปราอนาทร	ยิ่งกว่าทำมารดรให้ร้อนใจ
แม้จะมีเงินทองของทั้งหลาย	คงฉิบหายมันคงอย่าสงสัย
จะเกิดโจรราวี้อัคคีภัย	เพราะว่าใจหยาบเข้าคิดทากรุณ
หญิงเช่นนี้ชายอย่าได้ไปร่วมรัก	จะเสื่อมศักดิ์เสียเช่นเป็นสกุล
แต่พ่อแม่เจียวังใจไม่การุญ	เนรคุณมิได้คิดอนิจจัง

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 560)

ไม่ทำให้พ่อแม่อับอายขายหน้า เรื่องที่จะทำให้ผู้หญิงเสื่อมเสียคือเรื่องชู้สาว พ่อแม่หรือผู้ปกครองจึงต้องระแวดระวังความประพฤติของลูกสาวเมื่อลูกเริ่มเข้าสู่วัยรุ่น เพราะค่านิยมของสังคมไทยต้องการผู้หญิงที่รักษานวลสงวนตัว เพื่อจะได้เข้าสู่พิธีสมรสอย่างสมเกียรติพ่อแม่ และยังเป็นการประกาศให้เพื่อนบ้านทราบว่า ลูกสาวบ้านนี้มีคุณสมบัติดีพอที่จะเป็นแม่บ้าน จึงมีผู้ขอไปเป็นภรรยา แต่ถ้าลูกสาวหนีตามผู้ชายไป หรือตั้งครรภ์ท่อนไม่มีผู้รับผิดชอบ จะทำให้พ่อแม่ต้องอับอายขายหน้า สังคมจะนินทาไม่รู้จักสิ้น ดังนั้นวรรณกรรมจึงเน้นคำสอนเรื่องนี้มาก เช่น สุภาวดีสอนสตรีสอนว่า

เขารักจริงให้สู่ขอต่อพ่อแม่	อย่าวิ่งแร่หลงงมไปตามง่าย
เขาไม่เลี้ยงได้ขับจะอับอาย	ต้องเป็นม่ายอยู่กับบ้านประจางตน
ข้างพ่อแม่ก็จะโกรธพิโรธรำ	จะจงจำดีบายออกไหยหน
ด้วยท่านอายุขายหน้าประชาชน	ไม่รักตนเราจึงต้องมาหมองมัว

...

จงรักษานวลสงวนนามห้ามใจไว้	อย่าหลงไหลจำคำที่รำสอน
คิดถึงหน้าบิดาแลมารดร	อย่ารีบร้อนเร็วนักมักไม่ดี

(เรื่องเดียวกัน, หน้า 558)

2.3.2.2 การปฏิบัติต่อสามี

เมื่อผู้หญิงมีสามีแล้ว ก็เท่ากับเป็นการเปลี่ยนผู้ปกครองจากบิดามารดา มาอยู่ในความปกครองดูแลของสามี สามีเป็นเสมือนสิ่งเจ็ดหน้าซูดตาและเป็นเกียรติยศแห่งตน วรรณกรรมจึงกล่าวถึงความสำคัญของสามีที่มีต่อภรรยา ดังนี้

ธรรมดานุราชอุดมเทศ
เฉลิมศรีสุรางคณະใน

กิติเศษคือธงไชย
ภาพเม้มมกฎทรง
(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 7)

ราชาภิปรากฏเปนปิ่น
สวามีเปนศรีสวัสดิ์แสดง

นครินทร์เขตรแขวง
ศักดิ์สง่าแก่นารี
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 8)

เหตุที่วรรณกรรมย้าให้เห็นความสำคัญของสามีเช่นนี้ เพราะสังคมไทยให้ความสำคัญกับผู้ชายในฐานะผู้นำ ผู้คุ้มครองและผู้หาเลี้ยงภรรยา สามีจึงมีพระคุณเช่นเดียวกับบิดา ดังที่กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ก็กล่าวว่า

หนึ่งเราแต่เยาว์มี
ตราบได้ภิเศกสอง
คุณพระภรรดาเจ้า
คุ้มขวงภยันต์อัน

ชนนี้ชนกครอง
สุขในมไหสวรรย์
ได้ปกเกล้าช่วยกันกัน
ตรายร้างบรางวัล
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 14)

ในชีวิตการครองเรือน มีอยู่ประการหนึ่งที่หญิงดีควรหลีกเลี่ยงมากที่สุด คือการเป็นม่ายเพราะสามีทอดทิ้ง เพราะเท่ากับเป็นการประจานตัวเองว่าไม่มีคุณสมบัติเหมาะสมในการเป็นภรรยา เป็นหญิงชั่ว ดังต่อไปนี้

เอกหญิงที่ชายหน่าย
เสียมสุขแต่ทุกข์โหม
ชุมชนจะชวนฉิน
ยากนักจักผ่อนผัน

แม้นเปนม่ายก็หมองโสม
มนศเศร้ากำสรวญศัลย์
ประมาทหมิ่นทุกสิ่งอัน
บันเทาที่สี่ตรีตรอม
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 14-15)

ด้วยเหตุนี้ ภรรยาที่ดีจึงต้องปรนนิบัติเอาอกเอาใจสามีอย่างดีที่สุดเพื่อผูกใจให้สามีรักและไม่ทอดทิ้ง เพราะชีวิตของสตรีต้องขึ้นอยู่กับสามี วรรณกรรมคำสอนทั้ง 2 เรื่องจึงกล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีที่ภรรยาพึงปฏิบัติต่อสามีอย่างละเอียด คือ

ข้อสัจต่อบุตรีเพียงผู้เดียว วรรณกรรมสอนสตรีให้ข้อสัจต่อบุตรี เพราะความซื่อสัตย์เป็นคุณธรรมสำคัญของการอยู่ร่วมกัน คำสอนเรื่องความซื่อสัตย์มีทั้งสอนโดยตรงและสอนทางอ้อม วรรณกรรมที่สอนโดยตรงมีหลายเรื่อง เช่นสุภาวจิตสอนสตรีสอนไว้หลายตอน ดังนี้

จงซื่อต่อบุตรีสาวงาม
อย่าให้มีราคะที่กินใจ

จนชีวีศรีสวัสดิ์เจ้าตัดขยับ
อุปไมยเหมือนอนงค์องค์สีดา
(สุภาวจิตสอนสตรี, หน้า 572)

เป็นผู้หญิงสิ่งใดจะล้ำเลิศ
ถึงรูปทรงนางคราญจะพานคลาย

สุดประเสริฐก็แต่ใจไม่เสื่อมสลาย
ก็อาจกลายส่งสวดยด้วยใจงาม ฯ
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 569)

จะมีคู่ก็ให้รู้ปรนนิบัติ
อย่าคิดร้ายย้ายแยกทำแปลกปลอม
อย่าคบผู้สูสมนิยมหวัง
เขารักหลอกหยอกเล่นดอกเช่นนี้
ถูระอะไรจะให้มันเสียของ
เพราะเชื่อใจภรรยาดีกว่าเกลอ
จะมีจิตพิศवासไม่คลาดเคลื่อน
แม้นอกจิตคิดร้ายหมายประจัญ
จงกันภัยในเล่ห์เสน่ห์หา
เอาความสัตย์ตัดตั้งปฏิญาณ

จงข้อสัจสุจริตจิตถนอม
มโนน้อมเสน่ห์หาต่อบุตรี
ไม่จริงกาลดอกบอกล้อมศรี
ถ้าแม้มีข้าวของต้องบำเรอ
อันเงินทองผิวสีทำสน้ำเสนอ
ควรบำเรอลูกผิวของตัวตน
เพราะแม่เรือนร่วมไว้ใจจึงได้ผล
จะพาตนยากยับอัประมาณ
อย่าให้มาบปะจงประหาร
ถึงเกิดการยากเข็ญไม่เป็นไร
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 571)

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ก็สอนเช่นเดียวกันว่า

อย่าแม่อย่าแปรประทุจติร
ชื่อช่อมถนอมสตัยใน

ทุจริตจัญไรไภย
บทเรณูภรรดา

(กฤษณาसनห้องคำฉันท์, หน้า 7)

เคารพและเชื่อฟังสามี สังคมไทยให้ความสำคัญแก่สามีในฐานะผู้นำครอบครัว วรรณกรรมจึงสอนผู้เป็นภรรยาให้เคารพยกย่องให้เกียรติสามีด้วยการเป็นผู้ตามที่ดี ดังคตินิยมว่า “ผู้ชายเป็นช้างเท้าหน้า ผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลัง” โดยสุภาวชิตสอนสตรีสอนดังนี้

แม้ันเขารักแล้วอย่าคือทำถือจิต
ค่านับนอบสามีทุกวี่วัน

เร่งเกรงผิดกลัวภัยใหญ่่มหันต์
อย่าดูต้นคือตั้งตะบึงตะบอน
(สุภาวชิตสอนสตรี, หน้า 572)

การสิ่งไรที่ชั่วผู้เขาห้าม
อย่าตั้งคือถือตนเป็นคนเขื่อน

ประพฤติตามแบบแผนให้มั่นเหมือน
จะเอ๋ยเอื้อนโอภาให้หน้าฟัง ฯ
(เรื่องเดียวกัน, หน้า 574)

กฤษณาसनห้องคำฉันท์ ก็สอนเช่นเดียวกันว่า

ฟังทราบอัยยาสวามี
ด่าอันใดมี
อย่าทำทรงจติรหยาบหยาบ
ฟังพยายาม
ทูลแถลงแสดงอรรถโดยควร
เท็จบททวน
รอบรู้กริยาอชฌมาไศรอย
สุรย์พระศาสน์ไย

มนัศกริตปรี
บันโดยตาม
สุจริตประดิษฐงาม
เสงี่ยมสงวน
ยุบลสตัยประมวญ
มาทูลไท
นฤบดีศรไอ
บขัดคำ

(กฤษณาसनห้องคำฉันท์, หน้า 11)

เรื่องการยกย่องให้เกียรติสามีนั้น วรรณกรรมสอนว่าต้องกระทำทั้งต่อหน้าและลับหลัง มิใช่ว่าต่อหน้ายกย่องลับหลังนินทา จึงมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องนี้นดังนี้

กฤษณาसनห้องคำฉันท์ สอนว่า

อย่าเยี่ยงหญิงชั่ว	ไปรู้คุณผัว	ไม่กลัวความอาย
ลั่นลมข่มคำ	ห่อนยำเียงชาย	จงจิตรคิดหมาย
มุ่งร้ายภรรดา		
ต่อหน้าปราไส	ลับหลังตั้งใจ	ดูหมิ่นนินทา
คอยหาข้อผิด	ห่อนคิดกรุณา	ไปได้นำพา
กิจการงานเรือน		(เรื่องเดียวกัน, หน้า 8)

ปรณนิบัติสามี หน้าที่โดยทั่วไปของภรรยาที่มีต่อสามี คือการปรณนิบัติให้สามีได้รับความสุขสบายทั้งกายและใจ วรรณกรรมจึงสอนหญิงให้รู้วิธีปรณนิบัติสามีให้เป็นที่พอใจ ด้วยการตื่นก่อนนอนที่หลัง ดูแลเรื่องอาหารการกิน จัดที่นอนและปรณนิบัติในเวลาอนด้วยการนวดการพัด เตรียมข้าวของให้สามีไปทำงาน ดูแลรักษาพยาบาลเมื่อสามีเจ็บป่วย เป็นต้น ดังคำสอนต่อไปนี้

- ตื่นก่อนนอนที่หลัง

จงรีบตื่นตื่นก่อนภัสดา	น้ำล้างหน้าหาไว้ให้เสร็จสรรพ
จึงหุงข้าวต้มแกงแต่งสำหรับ	จัดประดับเทียบทำให้น่านวล
ทั้งกระโถนคนที่ขัดสีไว้	ให้ผ่องใสสวยตาดูน่าบ้วน
อีกน้ำท่าอย่าให้ผลงไปกวน	จงใคร่ครวญพิเคราะห์ให้เหมาะการ
แม้รู้ว่าสามีจะไปไหน	แต่ยังไม่ตื่นพราวจากสถาน
ประจงบ่ลุกภัสดาอย่าช้านาน	ให้ลุกขึ้นรับประทานโภชนา
	(สุภาวดีสอนสตรี, หน้า 572)

ตื่นก่อนเมื่อนอนหลัง	ฟังเฝ้าฟังบรรหารแสดง
ตรัสใช้ไวรวาง	รวังศัพท์รับสั่งสาร
	(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 11)

- ดูแลเรื่องอาหารการกิน

จงระวังนั่งดูอยู่ใกล้ใกล้	เมื่ออะไรมันขาดจะเรียกหา
อย่าให้ต้องร้องตะโกนโพนทนา	จงอุตสาหตั้งใจระไวระวัง
อยู่จนผัวรับประทานอาหารแล้ว	นางนั่งแก้วเจ้าจงกินเมื่อภายหลัง

อย่ากินก่อนภัสดาดูน่าซัง

เขาจะรังเกียจใจดูไม่ดี ฯ

(สุภาสิตสอนสตรี, หน้า 573)

ตรวจตราสุธาโภช
รุกราชผู้ทำ

อันแอมโอชบำเรอบำ

นักนิเืองคณาประชา

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 13)

- ประณิบัติเวลานอน

ครั้นสิ้นแสงสุริยาอย่าไปไหน
ระวังดูปูปิดสลัดที่นอน
ถ้าแม้ว่าภัสดาเข้าไสยาสน์
เขาเหม้อยเห็นเบ็บปวดในทรวดทรง
ประพุดิกายสายสมสมระจะนอนหลับ
นอนให้ดีมีสติสิริเรา

จุดได้ไฟเข้าไปส่องในห้องก่อน
ทิ้งฟูกหมอนอย่าให้มีรูลีง
จงกราบบาททุกครั้งอย่าพลั้งหลง
ช่วยบรรจงนวดพื้นให้บรรเทา
อย่ากลิ้งกลับมือไม่ไปป้ายเขา
อย่าชมเขาอยู่จนแจ้งแสงพยับ
(สุภาสิตสอนสตรี, หน้า 572)

ปิดปูยี่ภูลาด
ยามราชนิทรากรมย์
ลูบล้างวิบูลยบท
ประกอบบราษอำรุง
เครื่องทรงพระภักตร์ให้
ปางปิ่นสุธาธาร

บรรจ้สุวรรณอาศน์ภูธรหมม
บริรักษ์ภักดีมดุง
สุธารศสุคนธ์ปรุง
ขณะสูไสยาสถาน
เอาใจใส่เปนนิจกาล
มีทันต้นพืงเตรียมถวาย
(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 13-14)

ปางท้าวธไสยา
อำรุงฤไทยประโลม
ที่สูงที่ไสยาสน์
สิ่งใดบได้เคา
ยามเอื้อนโองการตรัส
ยามท้าวธเชยชวน
ยามร้อนพืงไกวกวัด

อย่าลืลาให้เครงโครม
บทิตรผู้อย่าดูเบา
อย่าอุกอาจจักเอื้อมเอา
รพให้ถาไปควร
สนองอรรถอย่าลามลวน
บันโดยชอบในเชิงสม
รำพายพัตรำเพยลม

ยามสงรงถวายนม	สุคนธ์พุ่มจรุงขจร
ยามงายก็อยู่งาน	บริบาลบดีศร
ยามสถิตยี่ไสยากร	พืงนวดนั้งระวังยาม
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 12)

- เตรียมข้าวของให้สามีไปทำงาน

ถ้าผิวทำราชการพระผ่านเกล้า	เคยเข้าเฝ้าสู่วังนรังศรี
ทั้งล่วมปัดจัดแจแต่งให้ดี	หมากนุหรี่หาใส่ให้ไปกิน
	(สุภาวศิตสอนสตรี, หน้า 573)

- ดูแลรักษาพยาบาลเมื่อสามีเจ็บป่วย

ยามให้อธิเบศร์ทรง	ประชรวงศ์บสำราญ
อย่าคลาพยาบาล	บำเรอรักษักักดีตระโอม
	(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 12)

แม้้นผิวทุกซุกใช้ไม่เสบาย	อย่าววยเวยลามลวนให้กวนใจ
จงแย้มสรวลชวนปลอบให้ชอบขึ้น	เห็นเรกรีนหทัยาจึงปราศรัย
ค่อยถนอมกลม่อมเกลี้ยงเลี้ยงฤทัย	แม้้นสิ่งไรเขาไม่ขึ้นอย่าขึ้นทำ
	(สุภาวศิตสอนสตรี, หน้า 573)

ข้อห้ามเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อสามี

- ไม่นำความเดือดร้อนมาให้สามี

หนึ่งน้องจักทูลความ	สิ่งใดยามสำเร็จรมย์
ยามให้ฤไทยระทม	ทุกขออย่ากิจจาแถลง
รู้รอบประกอบการ	บริบาลบันโดยแสดง
ขอพรชมโนในแห่ง	สิ่งใดใช้อย่าได้ทำ
	(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 13)

- ไม่แสดงอาการโกรธตอบสามี การอยู่ร่วมกันระหว่างสามีและภรรยา นั้น ย่อมมีโอกาสเกิดความไม่พอใจซึ่งกันและกันได้เสมอ และมีการกระทบกระทั่งการบ้างเป็นธรรมดา วรรณกรรมจึงสอนว่าหากมีเรื่องขัดใจกันหรือทะเลาะกันขึ้น ภรรยาที่ดีควรรู้จักระงับอารมณ์ของตน ไม่แสดงอาการโกรธตอบ ดังนี้

แม้ผ้าผืนเดียวเจ้าจงดับระงับไว้	อย่าพอใจขึ้นเสียงเถียงประสม
เขาเป็นไฟเราเป็นน้ำคอยพร่ำพรอม	แม้ระดมขึ้นทั้งคู่จะรู้ว่า
อันโทษใดไม่ให้ไม่อดได้	ความในใจก็จะดังออกกลางสนาม
ที่ชาวบ้านท่านไม่รู้จะรู้ความ	อย่าทำตามใจนักมักจะเคย

(สุภาวดีสอนสตรี, หน้า 573)

- ไม่หนึ่งหวงเมื่อสามีมีภรรยาน้อย ในครอบครัวที่ผู้ชายมีภรรยามากกว่าหนึ่งคน มักมีการทะเลาะวิวาทกันระหว่างภรรยาอยู่เนื่อง ๆ สร้างความเดือดร้อนรำคาญใจให้แก่ผู้เป็นสามี วรรณกรรมจึงสอนสตรีไม่ให้หนึ่งหวง ดังนี้

เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สอนว่า

ปางให้ธนูสูสม	สนมใดบันโดยตาม
ฤาแหนฤาหอนางาม	พึงโหดเหตุนางหนึ่ง
ปางราชธรรมาวัลปี	ก้านธนูนางที่พ้อพึง
อย่าทัดอย่าทันพึง	ธรรมมีจิตระอันฤษา
เกรงให้ฤไทยราน	บันดาลโทษโกรธา
เสียมศักดิ์เดชา	นุกาพผู้จะดูแล

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 12)

อย่าเยี่ยงหญิงโหด	มักหนึ่งซึ่งโกรธา	วิวาทวาทา
ฤาหอนย่อท้อ	งอนง้อภรรดา	โอหังตั้งหน้า
ปากกล้าไม่กลัว	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 9)	

- หลีกเลี้ยงการกระทำชั่วร้ายต่อสามี หญิงที่ทำร้ายสามีด้วยการตำว่าหรือทำร้ายร่างกายสามี ถือว่าเป็นหญิงไม่ดี เพราะสามีเป็นผู้มีคุณ ไม่ควรได้รับความอับยศ เพราะภรรยา ดังคำกลอนจากสุภาวดีสอนสตรีว่า

การนิทนาดำผัวนั้นชั่วถ้อย	เป็นคนน้อยปัญญาเสียวราศี
ถึงร้างหย่าหาใหม่วิสัยมี	ชายที่ตรูกำกับก็จัดไป
บ้างทำกัลลวตัวสิ้นแต่ต่อหน้า	ถึงดีด่าก็สู้หนึ่งไม่ดึงไหว
ครั้งผัวเดินเกินเลยเฉยเฉียดไป	ก็ด่าให้ไม่ดั่งตั้งกระซิบ
ทำเสียมเจียมตัวผัวไม่เห็น	ดูเหมือนเช่นปากว่าตาขยิบ
ครั้งว่าเขาเข้าใจรู้ไหวพริบ	ก็ต้องรีบต้องร้างระคางแคลง ฯ
บางนารีที่เป็นนางใจร้ายกาจ	หมิ่นประมาททุ่มเถียงส่งเสียงแข็ง
สำรอกท้องร้องแวกแหกกระแซง	ตะคอกแกล้งข่มขี้ให้ผัวกลัว
ชูคำรบ่นว่าด่าประชด	ให้สามีอับยศลงหน้า
ลูอำนาจไม่อาจขยาดตัว	มัดมือผัวผูกแขวนแค้นเขี้ยวตี
ทรมาณภัสดาน่าสังเวช	ดูเหมือนเปรตเวทนาน่าบัดสี
ยังมีหน้าซ้ำปาวเหล่านารี	ที่ไม่มีภัสดาให้มาดู

(สุภาวชิตสอนสตรี, หน้า 574)

นอกจากนี้ ยังมีการสอนสตรีทางอ้อมให้ตระหนักว่า การจะให้สามีรักสามีหลง นั้น ควรทำแต่สิ่งที่เป็นมงคลแก่สามี มิใช่ด้วยการทำเสน่ห์ เพราะการทำเสน่ห์เป็นการทำร้ายสามีอย่างหนึ่ง วรรณกรรมเรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์จึงสอนว่า

แม้รักด้วยฤทธิ์ประสิทธิมน	ตรวีกลฤทธิยา
พลันหน่ายบังวายสวาดีอา	ดูร้างบรวงนาน
เสน่ห์สนิทด้วยมิตรรรมะแท้	บปรวนแปรจกักร้าวฉาน
สุจริตเจริญคุณะถาวราน	เมตรมุ้งคึงวายวาย

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 7)

เคารพบิดามารดาและญาติพี่น้องของสามี หลังจากสมรสแล้ว ไม่ว่าจะสตรีจะอยู่ที่ใด ก็ต้องยอมรับนับถือพ่อแม่พี่น้องของสามีเสมือนพ่อแม่และญาติพี่น้องของตน หากเคารพบิดามารดาและญาติพี่น้องของตนเช่นไรก็ต้องเคารพบิดามารดาและญาติพี่น้องของสามีเช่นนั้น

เรื่องกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ สอนโดยการตำหนิว่า หญิงที่ไม่เคารพพ่อแม่พี่น้องของสามีเป็นหญิงชั่ว ดังนี้

ไปกลัวความอาย	ชนฉินยีนร้าย	หยาบคายแต่ประยูร
ชนกชนนี	สวามีตระกูล	เกิดเข็ญเปนมูล

โทโซโมโทริ

แม่พงษ์รวงข้าว	เพื่อนเรือนเพื่อนบ้าน	ผัดพ้อหมองกัน
เคื่องขุ่นครุ่นเคียด	รังเกียจเคียดฉั่น	ถาว่างเว้าวัน
จองจิตรฤชยา		
ห่อนผูกไมตรี	ร่วมสุขเขมศรี	พาที่ปรีดา
ท่าเล่ห์เท่ห์กล	แยบยนต์นานา	ซื่อส่อต่อหน้า
ลับหลังปรวนแปร		(เรื่องเดียวกัน, หน้า 9)

2.3.3 การเป็นแม่บ้านที่ดี

นอกเหนือจากการปรนนิบัติสามีและบุคคลใกล้ชิดแล้ว วรรณกรรมยังสอนสตรีให้เป็นแม่บ้านที่ดีสมกับคำว่า "แม่ศรีเรือน" ตามคติโบราณของไทย การเป็นแม่บ้านที่ดีควรมีหลักปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

ขยันขันแข็งในงานบ้าน งานหลักของสตรีไทยคืองานบ้าน เช่นการเย็บปักถักร้อย ดูแลทำความสะอาดบ้านเรือน จัดหาสิ่งของที่จำเป็นในครัวเรือนไว้ให้ครบถ้วน ดังตัวอย่าง สุภาวดีสอนสตรีสอนว่า

อย่าเกียจคร้านการสตรีจรงนิยมน	จะอุดมสินทรัพย์ไม่อับจน
แม้้นทำสิ่งใดให้ตลอด	อย่าทิ้งทอดเที่ยวไปไม่เป็นผล
เขม้นขะม่กรักงานการของตน	อย่าชุกชนคบเพื่อนโพล่เชื่อนแซ
เมื่อเหน้อยอ่อนนอนหลับอยู่กับบ้าน	อย่าเที่ยวพ่วนพุดผลอประจ้อประแจ
อะไรจาวกราวกรียวอย่าเหลียวแล	ฟังให้แน่นเนื้อความค้อยถามกัน
ระวังดูเรือนเหี้ยและข้างของ	จะบกพร่องอะไรที่ไหนนั้น
เห็นไม่ดีแล้วอย่าอ้างว่าข้างมัน	จงผ่อนผันเก็บเต็มให้เต็มลง

(สุภาวดีสอนสตรี, หน้า 559)

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ก็สอนเช่นเดียวกันว่า

เพียรกิจขบคิดเกียจ	ฤากลัวเกลียดในงานการ
รอบรู้วิธีชาญ	ปฏิบัติกระษัตรา

(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 16)

นอกจากนั้น ยังสอนว่าหญิงที่เกี่ยวข้องกับงานบ้านเป็นหญิงไม่ดี มิให้สตรีเอาเป็นเยี่ยงอย่าง ดังที่กฤษณาสอนน้องคำฉันท์กล่าวว่า

การหูกการไ้	สดิ่งรีงใหม่	ต้องให้ตักเตือน
เย็บเสี้ยวร้อยปัก	คร้านนั้กชักเชื่อน	คบค้าหาเพื่อน
ชอบหน้าพาที		
โภชาอาหาร	ห่อนเอื้อเอภาาร	ประภึบติสวามี
กล่าวเถียงเสียงล้อ	ปากต่อมือดี	คารมข่มขี้
จู้จี้เจรจา		
...
อย่าเยี่ยงหญิงร้าย	แงงอนห่อนอาย	เล่นรักชิกหัว
หากินก็เกียจ	เตรียมชวยเข้าครัว	ละไว้ให้ผัว
กอบกิจปิดงำ		(เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9)

รู้จักประหยัดและอดออม ผู้หญิงมีหน้าที่ในการรักษาทรัพย์ในขณะที่ฝ่ายชายเป็นผู้หาทรัพย์ สุภาวิตสอนสตรีจึงสอนให้ประหยัดและชวนชววยหารายได้มาเพิ่มพูน ดังความต่อไปนี้

มีสสิ่งพึงประจบให้ครบบาท	อย่าให้ขาดสิ่งของต้องประสงค์
ถ้าทำน้อยกินน้อยค่อยบรรจง	อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน
ไม่ควรซื้อก็อย่าไปพิไรซื้อ	ให้เป็นมือเป็นครวาทังคาวหวาน
	(สุภาวิตสอนสตรี, หน้า 559)
คิดแต่ยากแต่จนเร่งชวนชววย	อย่าให้กายตกยากลำบากได้
พออิมเข้าอิมเย็นไม่เป็นไร	อย่าพอใจเชื้อข้าเขาก้าเกิน
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 563)

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ก็สอนวิธีการรักษาทรัพย์สมบัติไว้ว่า

แหวนทองเงินตรา	แพรพรรณผืนผ้า	ย้ายยักชักแซ
ผืนผ่อนช่อนไว้	ห่อนให้ผัวแล	เปนหญิงแสนแ่ง
ลามกพกลม		(กฤษณาสอนน้องคำฉันท์, หน้า 10)

อุปการะดูแลคนในบ้านให้พอเหมาะพอควร แม่บ้านที่มีบ่าวไพร่แสดงว่ามีฐานะดีพอสมควร วรรณกรรมจึงสอนให้ผู้หญิงที่มีฐานะรู้จักใช้คนและสั่งงานให้เป็น ในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีความเข้าใจ เห็นใจ ให้ความเมตตากับบริวารด้วย เช่น มีน้ำใจให้ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่มบ้าง เจ็บไข้ก็รักษาไม่ทอดทิ้ง ถ้าแม่บ่าวไพร่ทำผิดก็ตักเตือนแต่โดยดี อย่าด่าว่าให้เจ็บช้ำน้ำใจ ถ้าทำได้เช่นนี้บ่าวไพร่ก็จะเคารพภักดี และทำงานให้ได้อย่างเต็มความสามารถ ดังคำสอนจากกฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ดังนี้

รักชนพึงเลี้ยงดู	ให้อยู่สุขสำราญรมย์
นุ่งห่มอุดมสม	บุรณพร้อมภักษาหาร
ใช้สอยบหลบลี	อุทยานายหนีในงานการ
จงรักภักดีนาน	ห่อนเห็นห่างคึงวางวาย
ผูกงูด้วยมนตรา	วิทยาอาคมหมาย
ผูกสารบเคลื่อนคลาย	ด้วยเชือกบาศกระสันพัน
ผูกชนด้วยไมตรี	จิตบริดีนฤนาหารรช
รักคึงชีวาวัน	มรณาศฤนายแห่ง
	(เรื่องเดียวกัน, หน้า 17)

ต้อนรับแขกด้วยไมตรีจิต การต้อนรับแขกเป็นหน้าที่ของสตรีในด้านการอำนวยความสะดวกและให้บริการเรื่องต่าง ๆ ผู้มาเยือนจะประทับใจเพียงไรขึ้นอยู่กับ การต้อนรับของเจ้าของบ้าน ประกติสามีไปทำงานนอกบ้าน โดยเฉพาะอาชีพรับราชการ ย่อมต้องมีเพื่อนฝูงคบหาสมาคมกัน วรรณกรรมจึงสอนให้ต้อนรับเพื่อนของสามีอย่างดี ส่วนกฤษณาสอนน้องคำฉันท์สอนโดยยกตัวอย่างแม่บ้านที่รู้จักต้อนรับแขกว่า

แขกมาหาสู่	เกรงเปลื้องหมากพลู	ทานทัดขัดคำ
ดูตาผิวพลาง	ให้ข้างถาย่า	แยบยนต์กลทำ
ขับแขกจากสถาน		(เรื่องเดียวกัน, หน้า 9)

จากที่กล่าวมาทั้งหมด อาจสรุปได้ว่าวรรณกรรมคำสอนสตรีของไทยทั้งสองเรื่อง คือกฤษณาสอนน้องคำฉันท์และสุภาวชิตรสอนสตรี มีเนื้อหาสอดคล้องกับสภาพสังคมในสมัยนั้น

เพราะสถานภาพสตรีในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงเน้นบทบาทของผู้หญิงภายในบ้าน ได้แก่ การเป็นภรรยาที่ดี การเป็นบุตรที่ดี และการเป็นแม่บ้านที่ดี

